

TANULMÁNYOK

BORUS JÓZSEF

TISZAFÜRED — ÉS A HOZZÁ VEZETŐ ÚT

*A politikai és katonai vezetés viszonya
1849. február—március*

A politikai és a katonai vezetés kapcsolatának vizsgálatával hadtörténetírásunk eddig sem általában, sem egy-egy történelmi korszakra vonatkoztatva nem foglalkozott, pedig szükséges lenne kutatni, hogyan érvényesült a politikai vezetés elsődlegessége, vagy milyen tényezők gátolták érvényesülését. Jelen dolgozat a szabadságharc három hetének történetébe sűrítve próbálja meg bemutatni e kérdés ellentmondásos jellegét; Dembinski fővezérségének politikai és katonai okok által előidézett, hatásában is összetett kudarcát.

Gróf Dembinski Henrik magyarországi szereplése baljós körülmények között indult, és tragikusan folytatódott. A tábornok Párizsból 1849. január 19-én érkezett Debrecenbe,¹ ahol Kossuth részletesen megbeszélte vele a katonai helyzetet, tájékoztatta a politikai vezetés terveiről, majd, miután az Országos Honvédelmi Bizottmány elismerte 1831. január 8-i altábornagyi rangját,² 22-én útbaindult Perczel hadtestéhez „tanácsadóul”.

Ide Dembinski január 23-án megérkezve, 25-én részt vett Cegléd visszafoglalásában, jól együttműködve Perczel Mórral. Másnap, 26-án azonban a hadtestnek a hadügyminisztérium parancsára vissza kellett térnie Szolnokra, ahol a további teendőkre nézve a két tábornok között nézeteltérés robbant ki, ami Perczel lemondásával és a hadtestparancsnokság Dembinskinek történt átadásával végződött.³

Perczel *katonai* okokból történt távozása folytán került Dembinski így egy hadtest élére, s e hadtest egyik, Kazinczy Lajos alezredes vezette, 4000 gyalogosból és 500 huszárból, továbbá 12 ágyúból álló hadosztályával indult el Tiszafüred irányába. A hadtest többi, mint-

¹ Erre és Dembinski további tevékenységére általában 1. *tőlem*: Dembinski fővezérsége 1849 februárjában. Századok (a továbbiakban — Sz) 1961. 4—5. sz.

² Az Országos Honvédelmi Bizottmány (a továbbiakban: OHB) január 21-i rendeletét közli Barta I. (sajtó alá rend.): Kossuth Lajos az Országos Honvédelmi Bizottmány élén. II. rész. 1849. január 1. — április 14. Budapest, 1953. (A továbbiakban: *Kossuth XIV.*) 183. o.

³ Ennek részleteit 1. *tőlem*: A Perczel-hadtest januári ellentámadása. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban — HK) 1961. 2. sz.

egy 10 000 főnyi része egyelőre a Nagykunságban maradt, s január 29-én Répássy Mihály tábornok lett a parancsnoka.⁴ Másnap, január 30-án jelent meg a Közlönyben, a magyar kormány hivatalos lapjában az OHB következő, egy nappal korábban kelt rendelete:

„A Szolnok—törökszentmiklósi, tiszafüredi és tokajtáji seregek munkálatban hozandó egysége tekintetéből, ezen seregek fővezéreül Dembinsky Henrik altábornagy lón kinevezve.”⁵

A rendeletben „Szolnok—törökszentmiklósi” névvel jelzett sereg Perczel lemondása óta gyakorlatilag már Dembinski parancsnoksága alá tartozott; Tiszafüred környékére az OHB egy 5000 főnyi, 8 lovaszázadból és 2 ütegből álló tartalék felállítását tervezte; végül a tokajtáji, az egykorú iratokban felsőtiszai, közel 9000 fős létszámú hadtestet január 13 óra Klapka György ezredes vezette.⁶

A volt Perczel, — most már Répássy — hadtesttel nem volt semmiféle probléma. Répássy a szabadságharc kitörésekor a 6. huszárezredben szolgált őrnagyi rangban; október 11-én ezredes, majd november 1-én vezérőrnagy lett. Politikailag nem tűnt ki, katonáember volt, aki haláláig becsülettel szolgálta a szabadságharcot, s minden további nélkül elfogadta Dembinski főparancsnokságát. Ugyanígy a hadtest is, köztársasági érzelmű lévén, szó nélkül engedelmeskedett az OHB döntésének, s nincs nyoma annak, hogy tisztjei vagy katonái közül bárki is szót emelt volna akár az új hadtestparancsnok, akár az új fővezér ellen.⁷

A Dembinski főparancsnoki kinevezése által érintett következő hadtestparancsnok a fiatal, 29 életévét még el sem ért ezredes, Klapka György volt, akit Kossuth január 27-én sajátkezűleg írt hosszabb levelében tájékoztatott a lengyel tábornok *tervezett* fővezérségéről. Kossuth elképzelése szerint, „...ha Dembinski régi nagy hírének megfelelően, s Isten megadja, hogy Damjanich, Vécsei, Perczel és ön serege és Görgei (legalább egy részben) és az itt alakuló reserve concentrálthatatik és combinative működhetik — akkor, ha fővezért nem nevezhetnénk, Dembinski altábornagy vezetné a combinált sereg operatióit; mikor aztán ön mint tábornok megkéretnék a combinált sereg General-Stabs Chefségét vinni — ez az én gondolatom — mit mond ön hozzá?”⁸

4 Répássy hadtestparancsnoki megbízására 1. az OHB január 29-i, Dembinski fővezéri kinevezését hírül adó rendelete 2. bekezdését; közli Kossuth XIV. 265. o.

5 A Közlöny alapján közli Kossuth XIV. 265. o.

6 Perczel-hadtestére 1. HK 1961. 2. sz.: a tartalékseregre Kossuth 1849. jan. 27-i levelét Klapkának, Kossuth XIV. 253. o.; Klapka hadtestére 1. *tőlem*: A felsőtiszai hadtest 1848 december — 1849 február. HK 1963. 1. sz.

7 A Perczel-hadtest politikai beállítottságára 1. *Kemény Zs.*: Forradalom után. Pest, 1850. 185—186. o.

8 Kossuth e levelét először Klapka közölte (Der Nationalkrieg in Ungarn und Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849. I. k. Leipzig, 1851. 199. s köv. o.), január 29-i keltezésével németül, majd 35 évvel később magyarul (Emlékeimből. Budapest, 1886. 83. s köv. o.). Ez utóbbi helyről vette át Barta I.: Kossuth XIV. 252. s köv. o., nem említve a kétféle keltezést. Véleményem szerint is a január 27 a helyes, mivel 29-én Kossuth már tudott Perczel lemondásáról, s ezt nyilván említette volna Klapkának is.

Válaszában Klapka kijelentette, hogy örömmel üdvözli Dembinski főparancsnoki kinevezését, „annyival inkább, ha a csapatok azt a bizalmat, mellyel eddig engem megajándékoztak, bizonyára és joggal nem fogják megvonni egy oly nagy bátorságú és ismert hírű harcostól, mint a minő Dembinszki tábornok”. Ő, Klapka örömmel szolgál minden körülmény közt és minden rangban, mert „ott hol a haza üdvéről van szó, személyes tekinteteknek félre kell vonulniok...”⁹

„Nationalkrieg” című, 1851-ben megjelent munkájában Klapka Kossuth levelét közölve hozzáteszi, hogy a kormány választása sok hazafira „kedvezőtlen benyomást” tett, és a nemzeti vezetőkkel szembeni bizalmatlanság jelét látták benne. Dembinski hadvezéri képességét eddig csak a litvániai visszavonulás révén ismerték, így bizonytalan volt, képes lesz-e nagyobb hadseregeket sikerrel vezetni. Mások amiatt aggályoskodtak, hogy Dembinski nem ismeri a magyarországi viszonyokat, továbbá, hogy a Czartoryski herceg képviselte, szláv irányzatú párt érdekében fog tevékenykedni.¹⁰

Alig két évvel az események után írt munkájában tehát Klapka már *politikai* jellegű problémákat is szóvá tesz Dembinski fővezérségével kapcsolatban, de saját személyéről kijelenti:

„Én azokhoz tartoztam, akik nem helyeztek súlyt a sok oldalról kinyilvánított aggályoskodásra, és akik Dembinski kinevezésében nem láttak mást, csupán eszközt arra, hogy az erőket a Tiszánál egy erős fősereggé összpontosítsák, és alapot teremtsenek nagyobb és döntőbb támadó hadműveletekre.”¹¹

Az események azonban hamarosan megmutatták, hogy Klapka Dembinski szerepéhez fűzött reményei nem teljesültek. A Kossuth—Klapka levélváltás idején Dembinski már útban volt Tokaj felé, hogy egyesüljön Klapka hadtestével, és így túlerő jöjjön létre a gróf Franz Schlik altábornagy vezette osztrák hadtesttel szemben. Az idős lengyel tábornok és a fiatal magyar ezredes között az együttműködés mégsem jött létre, elsősorban Dembinski hibájából, az ő túlzott óvatossága és téves helyzetmegítélése, tehát ismét katonai okok folytán.¹²

Dembinski fővezérsége és Görgey

Amíg Perczel, és hasonlóan Klapkával is Dembinskinek *nem* az alárendelés vagy a fővezérség ténye miatt támadtak ellentétei, addig a harmadik hadtestparancsnok, Görgey Artúr esetében már egyértel-

⁹ Klapka keltezés nélküli, német nyelvű válaszáának teljes szövege Nationalkrieg I. 202—203. o., lábjegyzetben; magyarul kisebb kihagyásokkal Emlékeimből 87. o.

¹⁰ Nationalkrieg I. 202. o. — Czartoryski Ádám 1848—49-ben játszott szerepére l. Kovács E.: Magyar-délszláv megbékélési törekvések 1848—49-ben. Értekezések a történelmi tudományok köréből. Új sorozat 5. sz. Budapest, 1958.

¹¹ Nationalkrieg I. 202. o.

¹² Erre l. Sz. 1961. 545. és 553. s. köv. o. — Schlik elszalasztásának részletes vizsgálata külön tanulmányt igényelne. Hadtestére általában l. F. Kočičička: Die Winter-Campagne des Graf Schlik'schen Armeekorps 1848—1849. Olmütz, 1850.

műen *politikai* jellegű problémák merültek fel, még mielőtt ennek hadteste Dembinski alárendeltségébe került volna.

Dembinski neve Görgey emlékirataiban 1849. február 11-ével kapcsolatban fordult először elő; jóformán csak mellékesen, Görgey és Klapka Schlik elleni tevékenysége kapcsán. Más forrásokból viszont tudjuk, hogy Görgey már hetekkel korábban értesült a lengyel tábornok Magyarországra érkezéséről, majd főparancsnoki kinevezéséről, — sőt február 10-én Kassán erről Klapkával hosszabb beszélgetést is folytatott.

Az első értesülést Görgey — minden valószínűség szerint — Szemere január 22-én este Tokajban neki írt hosszabb leveléből szerezte, mely szerint „Dembinski lengyel generál 18-án ment Miskolcon keresztül Debrecenbe, sietve küldtem. Bem jó hitelt szerzett a lengyel forradalom vezéreinek.”¹³

Szemerének ez a levele január végén, legkésőbb február elején érkezhett Görgeyhez, s február 5-én követte Mészáros Lázár hadügyminiszter parancsa, hogy Görgey haladéktalanul nyomuljon Kassára, Schlik megtámadására, akivel szemben Tokajnál Klapka állt, jobbszárnyát pedig Dembinskinek kellett elválni az osztrák főseregtől.¹⁴

Amikor Görgey ezt a parancsot Lőcsén megkapta, hadteste egyik hadosztálya Guyon ezredes vezetésével a délutáni és esti órákban megrohmozta és elfoglalta Branyiszkó hegyét a Schlik-hadtest gróf Deym vezérőrnagy vezette dandárától, megnyitván ezzel az utat Eperjesre, végeredményben a többi magyar hadtesttel való egyesülésre.

A branyiszkói győzelem ily módon a hadügyminiszteri parancs végrehajtása kezdetének tekinthető, a folytatás azonban már jóval lassúbb lett. Görgey hadteste az osztrákok által február 6-án reggel kiűritett Eperjesre csak délután vonult be, s tovább nem is folytatta előnyomulását, mert Görgey — legalábbis emlékiratai szerint — osztrák támadást várt. De várakozott Schlik is, persze ő a magyarok előnyomulásának folytatására.¹⁵

Február 7-e így tétlenségben telt el, majd 8-án reggel Görgey hírt kapott arról, hogy az ellenség a Tarca hídját Lemesnél lerombolta, és délre, vagyis Kassa felé visszavonult. A Tarca hídjának lerombolása ügyes sakkhúzás volt az osztrákok részéről, mert helyreállításához a Görgey-hadtest utászainak, akik a felvidéki visszavonulásban nagyszemélyesen tevékenykedtek, „hiányos képzettsége és hiányos eszközei miatt” teljes két nap kellett. Így Kassára csak február 10-én vonult be a

13 Az s. k. írt levelet teljes szövegében közli *id. Görgey I.: 1848 1849-ből. Elmények és benyomások. Okiratok és ezek magyarázata. Tanulmányok és történeti kritika. I. Budapest, 1885. 203. o.*

14 A francia nyelvű, január 24-i parancsot *l. Sz. 1961. 551. o.;* uo. keletkezése és körülményei is. Magyarul *id. Görgey I. 191. o.*

15 Branyiszkóra *l. Görgey A.: Életem és működésem Magyarországon az 1848. és 1849. években. I. Budapest, 1911. 169. s. köv. o.;* Guyonra *l. Márkus L.: Guyon Richard. Budapest, 1955. — Schlik helyzete és tervei Kočičzka 183. s. köv. o.*

Görgey-hadtest Branyiszkónál győztes Guyon-hadosztálya. E napon érkezett ide Okrutzky (Abafi) Aurél hadnagy Kossuth sajátkezűleg írt rövid, de határozott hangú levelével:¹⁶

„Görgey tábornok úr!

Ha szegény hazánk ügyét szíven viseli, eszközölje, hogy serege mozdulatairól s útirányáról Dembinski altábornagy értesítve legyen. Öntől egy bizonyos tudósítás s a haza rövid időn mentve lehet. Hallgatag bizonytalanság, vagy késedelem mindent elronthat. Tudjuk, hogy az ellenség Önt csábokkal veszi körül, de tudjuk azt is, hogy ön becsületes ember, s nem habozhat a választásban egy nemzet áldása s örök átka közt.

Értesítsen. — Egyesüljön.”

E levelet nyomtatásban először id. Görgey István közölte, hosszú magyarázatot, pontosabban fogalmazva: eszmefuttatást fűzve Kossuth szavaihoz, valósággal megróva azt, amiért „a nemzet örök átká”-val „fenyegetődzik”, amiért „mert kételkedni abban, hogy Görgey Arthúr a haza ügyét viseli szíven és nem valamely önző czélját’.

Először életében Görgey Arthúrnak, merészelt valaki kételkedni becsületességén...¹⁷

Ma már, 1849. február első napjai eseményeinek részletes ismeretében, nem nehéz valódi értékére leszállítani id. Görgey István 1885-ben kelt felháborodását. A „merész valaki”: Kossuth Lajos, az OHB elnöke, a szabadságharc legfőbb politikai vezetője, e minőségében az összes fegyveres erő főparancsnoka, „kételkedés”-ét 1849. február 9-én „merészelte” írásba foglalni, egy nappal azután, hogy megérkezett Debrecenbe Asbóth Lajos alezredes jelentése gróf Alfred Erbach-Fürstenu kapitány elfogásáról, mellékletekkel — köztük magával a fogollyal — egyetemben. Asbóth jelentéséből és az Erbachnál talált levelekből Kossuth értesült arról, hogy az országba tört ellenség főparancsnoka, herceg Windisch-Grätz tábornagy utasítást adott Schliknek Görgey megnyerésére, ennek politikai nézetei ismeretében.¹⁸ És ezek után a szabadságharc legfőbb politikai és katonai vezetője sajátkezűleg merészelt írni annak a Görgeynek, akinek pályafutását voltaképpen ő indította el, akit ő tett soronkívül ezredessé, majd nyomban utána tábornokká és a legfontosabb magyar sereg főparancsnokává: „Tudjuk, hogy az ellenség Önt csábokkal veszi körül...”

Még valamit id. Görgey István írói módszeréhez. Bátyja emlékirataival egybehangzóan említi azt a Rankay nevű nyugdíjas huszártisztet,

16 A lemesi híd fából készült; 1. *id. Görgey I.* 202. o.; méreteire vagy a patak nagyságára nem sikerült semmiféle adatot találnom. — Kossuthnak az id. Görgey István gyűjteményében fennmaradt levelét közli *Kossuth XIV.* 383. o.: innen tudjuk, hogy e levelet Okrutzky, Irányi Dániel sárosi kormánybiztos titkára vitte Görgeynek. Lehet, hogy álruhában, parasztnak öltözve érkezett Kassára, mivel *id. Görgey I.* (204–205. o.) parasztról beszél, akinek a viselkedése egyszerű emberre vallott.

17 *id. Görgey I.* 205. o.

18 Erbach küldetésének és elfogásának részletes leírása *Sz* 1961. 536. s. köv. o.

aki Windisch-Grätz nevében kínált amnesztiát 1849. január végén Görgeynek.¹⁹ Ez annak idején közismert tény volt, eltagadni nem lehetett. Erbach elfogása és a nála talált levelek tartalma és főleg hatása viszont nem szerepel id. Görgey István munkájában, holott 1885-ben már ez sem volt titok!

Maga Erbach 1876-ban kiadott könyvében²⁰ részletesen leírja elfogása részleteit és Debrecenbe vitelét. Tegyük fel, hogy id. Görgey István ezt a munkát még megjelenése után nyolc évvel sem ismerte. De milyen magyarázatot lehet arra találni, hogy nem foglalkozott Asbóth Lajos Görgeyre vonatkozó állításaival, aki még korábban, 1862-ben megjelent emlékirataiban, nemcsak Erbach elfogásáról ír, hanem szó szerint közölte az ennél talált, Görgey „átállítására” vonatkozó iratokat is?!²¹

Görgey tehát 1849. január végén és február elején, bizonyíthatóan, egymás után három különböző forrásból értesült Dembinski Magyarországra érkezéséről és megbízatásáról. A harmadik értesítést, Kosuth szószerint idézett rövid levelét Kassán kapta meg, február 10-én, és nyomban cselekedett! Emlékirataiból tudjuk, hogy e nap estéjén találkozott Klapka ezredessel; de e találkozóóról tőle a tényen kívül mást nem tudunk meg. Öccse nagy bőbeszédűséggel írt munkájában pedig ezt olvashatjuk:

„Személyes beszélgetésben ekkor ők ketten az ezutáni összeműködésre nézve hamar megértették egymást és könnyen megegyeztek.”²²

Érdekes, rövidege ellenére is sokat eláruló szöveg: a két hadtestparancsnok megértette egymást, megegyezett az együttműködésre. Mivel azonban ennek érdemi részéről, hogy ti. milyen, katonai vagy esetleg más természetű együttműködésről volt szó, id. Görgey Istvántól sem tudunk meg többet, a kassai találkozó másik részvevőjéhez, Klapkához kell fordulnunk útbaigazításért. Ő az 1851-ben, tehát Görgey emlékiratainál korábban megjelent Nationalkrieg-jében azt írja, hogy Görgeyvel 10-én este a vármegyeházán találkozott, s közölte vele Dembinski felhívását — akinek ekkor Görgey még nem volt alárendelve — Schlik gyors üldözésére.²³

Klapkától tehát értesülünk, hogy a kassai megbeszélésen Dembinski-ről volt szó, s hogy milyen értelemben, azt is ő árulja el nekünk, mégpedig meglepő nyíltsággal, egy 1881-ben megjelent újságcikkében: „Szólottunk ugyanekkor — február kilencedike volt — Dembinskynek a hadsereg főparancsnokává történt kinevezéséről és be kell vallanom, hogy sem ő, sem én nem voltunk különösen megelégedve a kormány

19 Rankayra I. *Görgey A. I.* 167 és *id. Görgey I.* 187–188. o.

20 *Erbach-Fürstenau: Aufzeichnungen aus der Gefangenschaft.* Darmstadt, 1876. 1. s. köv. o.; vö. Sz 1961. 537. o.

21 Asbóth L.: Emlékiratai az 1848-i és 1849-i magyarországi hadjárataból. I. k. Pest, 1862. 22. s. köv. o. — A munkát *id. Görgey I.* könyve „Függelék”-ében (322. o.) említi, de állításaival nem foglalkozik.

22 *Görgey A. I.* 183. és *id. Görgey I.* 212. o.

23 *Nationalkrieg* .I 231. o.

ezen intézkedésével. Nem volt bizalmunk Dembinskyben, aki nem ismerte sem az országot, sem ennek eszközeit és mindjárt kezdettől fogva egészen indokolatlanul bizalmatlanságot mutatott valamennyi magyar parancsnok iránt.”²⁴

Jelenleg még ismeretlen Klapka e nyilatkozatának visszhangja, de érdekes, hogy öt évvel később, 1886-ban kiadott, Emlékeimből c. könyvében már jóval óvatosabban fogalmaz, ezt írván: „Görgeyvel való beszélgetésem fő tárgyát természetesen Dembinskinék a tiszai hadsereg főparancsnokává való kineveztetése képezte. Görgey nem tudta még, hogy az ő hadteste, az úgynevezett felső-dunai is néhány nap múlva Dembinski parancsnoksága alá fog helyezettetni, mindazonáltal egyes elejtett nyilatkozataiból már ekkor is kivehettem, hogy a kormánynak ez a határozata, hogy a magyar főhadsereg élére idegent állít, legmagasabb fokú rosszalásával találkozott. Azonban távol voltunk attól, hogy titkos terveket kovácsoljunk...”²⁵

Ha Klapka igazat mond, és február 10-én este a kassai vármegye-háza épületében még nem beszélt meg valami fellépést Dembinski ellen, — akkor miért bizonygatja, hogy nem kovácsoltak „titkos terveket”? Annak elképzeléséhez sem kell túlzott fantázia, hogy hogyan beszélgethetett Dembinskiről az ennek kinevezését „legnagyobb fokon rosszaló” Görgey a „nem valami különösen megelégedett” Klapkával. S vajon — Görgey Istvánnal szólva — miben jött köztük létre meg-egyezés? Talán Dembinski katonai támogatásában?

Görgey egyik hadosztálya február 11-én indult ki Kassáról Schlik üldözésére, és sikerült az osztrák utóhadat február 13-án Szén faluban meglepni és megverni.²⁶ Mint Görgey írja, e siker hírével egyidejűleg, tehát február 13-án „hosszabb szünet után” két okiratot kapott a hadügyminisztertől:

„1. Az összes magyar hadierők szervezeti kimutatása (ordre de bataille).

2. Dembinski lengyel altábornagy kineveztetése valamennyi magyar csapatok főparancsnokává — kivéven a Bem tábornok fővezénylete alatt Erdélyben állókat, továbbá a magyar kézen levő várak őrségeit és azokat, melyek az ellenség birtokában levő hazai erődök ostromzárát képezik.

Eszerint engem is Dembinski parancsai alá helyeztek.”²⁷

Ez állítólagos két okirat közül a második volt a fontosabb, de ennek szövegét nem ismerjük. Az 1849/49-i hadügyminisztérium iratanyaga jórészt megmaradt; az akkor „elnöki”-nek nevezett (ma ez titkosnak minősülne) iratoknak azonban sem fogalmazványuk nincs meg, sem a

²⁴ Klapka tábornok a Kossuth—Görgey ügyről. Pesti Hírlap 1881. márc. 5. — Az időpontot Klapka tévesen adja meg.

²⁵ Emlékeimből 89. o.

²⁶ Görgey A. I. 184. o. és Kočička 204. s. köv. o.

²⁷ Görgey A. I. 185. o.

„nyílt” iktatókönyvben nem szerepelnek. Fennmaradt ellenben, id. Görgey István gyűjteményében, ahogyan ő maga jelölte „Az 1848/9. magy. ‚Feldunai’ utóbb VII-ik hadtest (Móga, Görgey Arthur, Gáspár, Pöltenberg tábornokok eredeti iktatókönyve”, Gáspár tábornok, Zám-belly ezredes és mások hitelesítésével.²⁸

Ebben az „iktatókönyv”-ben 1849. február 15-én, 537. számmal iktatták Mészáros hadügyminiszter Debrecenben, február 12-én kelt, 653. elnöki számú rendeletét az egész magyar haderő beosztásáról.²⁹ — Ez lehetett Görgey könyvében 1. számmal jelölt okirat. Kérdés, miért nem iktatták a másikat, a Dembinski kinevezését hírül adót is, ha volt erről egyáltalán külön irat, és nem az előző tartalmazta? Tény az, hogy az „iktatókönyv”-ben nincs nyoma más, Mészárosról vagy az OHB-tól származó, Dembinskire vonatkozó rendeletnek, kivéve azt a február 16-án iktatott, Dembinskitől származó iratot, melyben az altábornagy „jelenti kinevezését a 7. hadtest főparancsnokává, Mészáros hadügyminiszter melléklete mellett”.³⁰

Mészáros február 12-i rendeletének sem fogalmazványa, sem Görgey által kézhez kapott tisztázata nem került eddig elő. Fennmaradt viszont a 653/B számú, a „Hadügyminiszter Görgey tábornok úrnak, Kassán” címzésű rendeletnek a Görgey-hadtest tábori kősjátóján sokszorosított példánya. Ebben Mészáros ismerteti a sereg új beosztását, közölvén, hogy mivel az eddigi feldunai hadtesttől sem állománykimutatások, sem hadrendek Debrecenben nem állnak rendelkezésre, a hadtestet „16. Armee-Division” elnevezéssel alárendeli Dembinski altábornagynak.

Az idős hadügyminiszter nem parancsszóval, hanem valósággal kérlelve fordul a fiatal Görgeyhez, — „kinek kiváló teljesítményéért a nemzet köszönete előlegeztetik”, hogy tegye magát Dembinskivel a legszorosabb összeköttetésbe, „ki dicső pályája utolsó napjait hazánk szent ügye harcainak” szenteli; fogadja el fővezérségét „szívesen és barátságosan. Ön — Tábornok Úr sohasem csalhatja meg a haza reményeit.”

A Mészáros által aláírt rendelet után következik a honvédsereg hadrendje, Stein főhadsegéd aláírásával. Ebből kitűnik, hogy a VII. hadtest a 16. hadosztályból áll, Görgey parancsnoksága és Dembinski főparancsnoksága alatt.³¹

²⁸ A szabadságharc hadügyminisztériumának iratanyagából eddig készült ismertetésekben (Ember Gy.: Az 1848/49-i minisztérium levéltára. Budapest, 1950. 202. s köv. o. és Fábán Istvánné: Az 1848–1849-i minisztériumi levéltár. Levéltári leltárak 45. sz. Budapest, 1969) nem szerepel ez a probléma — viszont ilyen iratok meglétét épp Mészárosnak Dembinski fővezérségével kapcsolatos rendeletet bizonyítják. — Az „igazgatókönyv” Olt Görgey Artur gyűjtemény, 40. cs.; fennmaradásának körülményei id. Görgey I. 315. s köv. o.

²⁹ A bejegyzés szövege: „Anordnung hinsichtlich der Einteilung der ungarischen Gesamt Armee.”

³⁰ „Dembinski G.L. meldet seine Ernennung zum Obercommandanten des 7. Armee-Corps. nebst Beilage vom Kriegsminister Mészáros.”

³¹ A német nyelvű, elég nehezen olvasható példány HL 1848–49. évi iratok 13/320. sz. — Ezt eredetileg az osztrákok zsákmányolták és a bécsi Kriegsarchívba került, innen idézve említi Steier L.: Beniczky Lajos bányavidéki kormánybiztos és honvédezedes visszaemlékezései és jelentései az 1848/49-iki szabadságharcról és a tót mozgalomról. Budapest, 1924. 115. o., jegyzetben, keltezés nélkül.

Bármilyen körültekintően fogalmazta is meg Mészáros az alárendelést, akárhogy is igyekezett Görgey lelkiismeretére hatni, — intézkedése rendkívül kedvezőtlen fogadtatásra talált a feldunai hadtestnél. Mint Görgey bevallja:

„Az említett sürgönyt már több nappal megelőzte annak híre; s a Feldunai hadtestnél a dolog nagy ellenszenvre talált.”³²

Hasonlóan ír öccse is, aki szerint Dembinski Magyarországra érkezéséről már január 25-én értesültek Besztercebányán Mezőssy Ményhért századostól, aki a kormány futárjaként érkezett oda Debrecenből. A Debrecenben alig két napot töltött Dembinskiről Mezőssy Görgeynek és tisztjeinek még nem sokat mondhatott; legfeljebb a Kossuth-tal való találkozást és a Perczel-hadtesthez történt elindulást említhette. A hír, mint id. Görgey István írja, „rendkívül érdekelte hadtestünk tisztjeit; és széltere vitatták az eshetőségeket”.³³

Az „1848 és 1949-ből” e fejezetében több érdekes megállapítás van. Id. Görgey szerint Dembinski magasabb beosztás reményében jött Magyarországra, itt „külön vezényletet kapott, majd nemsokára Klapka hadtestét is neki rendelték alá. Mindebből látni lehetett, hogy előbbutóbb a Görgey-hadtest is Dembinski alárendeltségébe kerül. A hadtest tisztjeinek ez azonban nem tetszett, „egyelőre két okból:

egyszer elvből, mert ő *idegen* volt;

azután meg azért, mert nem volt kipróbálva”.

Id. Görgey ezután oldalakon keresztül fejtegeti, hogy a hadtest tisztjei magyar embert: saját hadtestparancsnokukat óhajtották fővezérnek, mert

„Vácról január elején Arthúr bátyám egy demoralizált, bomló félben levő embertömeggel tűnt el a hegyek közt: egy hónap múlva kész hadsereggel tört elő a hegyek közül Branyiszkónál és Kassa táján.”³⁴

Görgey Vác előtti és utáni tevékenységének ismertetésére több tanulmány kellene. Itt most csak arra utalnék, hogy a Vácnál „demoralizált, bomló félben levő embertömeg” élén ekkor már több mint két hónap, pontosabban a schwechati vereség óta Görgey Artúr állt, s a Váctól Kassáig tartó úton a hadtest egyetlen érdemleges győzelmet aratott; ezt sem az egész hadtest, csak a Guyon vezette hadosztály Branyiszkónál. Ennek sikerében azonban maga Görgey sem hitt, s az ütközetről érkező híreket „elcsüggedve” várva arra gondolt, hogy nem lett volna-e jobb Vácott „egy jámbor békesóvár felhívást az önkéntes fegyverlerakásra” intézni a hadtesthez? Branyiszkónál viszont éppen az a Guyon győzött, hadtestparancsnoka minden elvárásával szemben, aki nem tartozott Görgey hívei közé!³⁵

³² Görgey A. I. 186. o.

³³ Id. Görgey I. 225. o.; Mezőssy Besztercebányán uo. 169. o.

³⁴ Uo. 225. s köv. o., a két idézet 226. o.

³⁵ Branyiszkóra Görgey A. I. 175. o.; Guyon beállítottságára id. Görgey I. 175—176., 179. és 226—227. o.

Id. Görgey István szerint február 11. és 13. között általános lett „a megbotránkozás a felsőbb tiszti körökben” Dembinski ellen, így a február 12-i hadügyminiszteri rendelet „már készen találta a közelkeseredést; és nyombani hatása ama rendeletnek csak az izgatottság nagymérvű fokozása lehetett”.³⁶

Elkerülhetetlenül vetődik fel a kérdés: ha Görgey valóban annyira kézben tartotta hadtestét, mint ezt öccse és a későbbi irodalom is állítja³⁷, akkor elhíhetjük-e azon állítását, hogy a „majd minden hadosztálynál” tartott titkos tiszti tanácskozásokról — melyeken „arról folyt a szó, hogy Mészáros tábornok vak eszközül engedi magát a Honvédelmi Bizottmány által felhasználtatni és hogy mi módon kelljen ellenállást kifejtteni a hadügyminiszter legújabb rendelete ellen” — csak utólag szerzett tudomást?³⁸ S ha Görgeynek ez az állítása igaz, akkor ő Klapkán kívül senkivel nem beszélt Dembinski fővezérségéről. Ha pedig beszélt, akkor ismernie kellett volna a tisztikar hangulatát, s mint parancsnoknak, csillapítani kellett volna tisztjeit, a kormány iránti engedelmességre szorítani, ha kell, kényszeríteni őket!

A hírheft váci kiáltványt már a kortársak is az OHB iránti engedelmesség felmondásának, magyarul: a politikai vezetéssel való szembe fordulásnak értékelték. Kiáltványában Görgey ugyan kijelentette, hogy a hadtestnek „egyedül azon parancsokat szabad és szándéka követni, melyek a felelős magyar királyi hadügyminisztertől” érkeznek hozzá.³⁹ Nos, a hadtestet éppen ez a hadügyminiszter rendelte alá Dembinski-nek, mégpedig rendkívül tapintatos formában. Az sem érv, hogy Mészáros az OHB „vak eszköze” lett volna, mert ezen az alapon mindenki vak eszköznek minősíthető, a miniszterektől a honvédekig, aki egyet-ért a politikai vezetéssel, és végrehajtja annak utasításait.

Görgey szerint hadteste három hadosztályának tisztikara „erős el-lenszenv”-et tanúsított Dembinski fővezérsége ellen, „a régi tisztek köréből kiindult izgatások” folytán. Csak Guyon hadosztálya volt kivétel; a többinek tisztikara nyilatkozatban szólalt fel, „hogy mint a Feldunai hadtest parancsnokát hagyjanak meg eddigi független állásomban. Sőt a Kmety hadosztály engem még azon esetre is föltétlen engedelmességéről biztosított, ha szükségesnek látnám őt Debrecen ellen vezetni.”⁴⁰

Kmety György alezredes szerepéről és Görgeyvel kapcsolatos magatartásáról még lesz szó; most csak annyit, hogy a „Mein Leben und Wirken”-t megjelenése után nyomban, élesen bíráló röpiratában ezzel kapcsolatban kijelenti:

³⁶ Uo. 228. o.

³⁷ Uo. 226—227. o.; Kosáry D.: A Görgey-kérdés és története. Budapest, 1936. 31/32. o.

³⁸ Görgey A. I. 186. o.

³⁹ A váci kiáltványt magyarul először id. Görgey I. közölte, (124. s. köv. o.) németből fordítva.

⁴⁰ Görgey A. I. 186—187. o.

„Én soha se biztosítottam őt ily feltétlen engedelmességről az országgyűlés és kormány ellenében, és Görgey valótlanúságot állít, midőn azt el akarja hitetni a világgal.”

Ugyanítt Kmety megírja, hogy a Dembinski elleni izgatást Görgey „terv szerint vezettette és igazgattatta hajdani testőrtársa, Zuber őrnagy által”.⁴¹

A szabadságharcban nem fordult elő, hogy akármely, az OHB által megbízott hadtestparancsnok eltúrte volna a politikai vezetés elleni izgatást, hogy ne lépett volna fel haladéktalanul és határozottan az ilyesmi ellen — Görgeyt kivéve. Háborúban a saját kormány ellen lázadó tisztet vagy tiszteket nyomban felelősségre kell vonni, és ha kell, agyonlővetni — ehhez parancsnokuknak, de beosztottjaiknak is joguk van. A hadtörténelemben számos példa akad ilyen eljárásra. Görgey viszont egyetlen lázadó tisztje ellen sem lépett fel, hanem a következő — sokat idézett — „csillapító szót”-ot adta ki:

„Napi parancs!

Az 1849. Február 12-én kelt hadügyminiszteri parancs a Feldunai hadtestet „Magyar királyi 16. hadosztály” neve alatt Dembinski altábornagy fővezérlete alá helyezi.

Midőn ezt az összes 16. hadosztállyal ezennel hivatalosan közölném, felhívok minden alattam álló törzs és főtisztet, fogadják e látszólagos lealáztatást hasonló egykedvűséggel, a minővel magam, lemondván hadtestparancsnoki önállóságomról, az együttülő országgyűlés határozatának engedelmeskedve, magamat Dembinski altábornagy — egy, a mint mondják, hadban megöszült érdemdús vezér — parancsainak önként alávetem. Kelt Kassán, 1849. Február 14-én.”⁴²

Ez világos és egyértelmű nyilatkozat volt, a „rég-i tisztek” és az újak közül Görgey elvbarátai megértették belőle, hogy vezérük továbbra is a maga útján jár, s a debreceni kormány és a hadügyminiszter utasításait ezentúl is saját szája íze szerint értelmezi.

Görgey 1848/49 telén tanúsított magatartása és cselekvése, különösen pedig a kormánytól hozzá érkezett utasításokra való reagálása bizonyítja, hogy a rábízott hadtestet ő kizárólagos tulajdonának tekintette; ismételten hangoztatott „hadtestparancsnoki önállóság”-án valójában egy nemlétező függetlenséget értett, nemcsak Kossuth személyével, hanem az egész politikai vezetéssel szemben. Közvetlen környezetével egyetemben abból indult ki, hogy rá nem érvényes a politikai vezetés elsőlegessége, s a kormány által elrendelt, feltétlenül szükséges összpontosításnak hadtestére való kiterjesztését, s e hadtestnek

⁴¹ Arthur Görgei's Leben und Wirken in Ungarn. Beurtheilt von *Georg Kmety*, gewesenem ungarischen General. London, 1853. Magyarul *Mein Leben und Wirken in Ungarn*. Írta Görgey Arthur. Megbírálvá *Kmety György* egykori magyar tábornok által. Pest, 1861. 9. o.

⁴² *Görgey A. I.* 188. o.

egy közös főparancsnok alá rendelését a valósággal ellentétben úgy tüntette fel, mintha ebből az ő eltávolítása következett volna.⁴³

Kevésbé bizonyítható közvetlen forrásanyaggal, de semmiképpen sem indokolatlan az a következtetés, hogy Vác után Görgey többre vágyott mint arra, hogy megmaradjon hadtestparancsnoknak. Ő hatalmat akart, minél nagyobb, s ezzel kapcsolatban a külsőségek nem is érdekelték. Ismeretes, hogy nem sokat törődött pl. egyenruhája állapotával, s szükség esetén tudott spártai módon élni. Ugyanakkor a tényleges hatalmon kívül fontos volt számára, az a hatalom, amibe 1848 őszén még mint kis, szinte ismeretlen nemzetőr őrnagy kóstolt először bele. S ezután alig egy pár hónappal már tábornok, a legfontosabb magyar hadtest élén! 1848 végétől következmények nélkül dacolhatott a politikai vezetéssel, — miért állt volna meg hát épp ezen a ponton, megmaradva hadtestparancsnoknak?

A politikai vezetés és a Görgey-hadtest kapcsolatának csak a hadtest felől kiinduló vizsgálata egyoldalúsághoz, e viszonynak pedig Kossuth és Görgey személyére, élesebb fogalmazásban: ellentétére korlátozása túlságos egyszerűsítéshez vezet. Görgey egymagában sokat tehetett, de mindent nem. A politikai vezetés utasításainak, köztük Dembinski fővezérének elfogadásához; az adott esetben előbb lepezett, később egyre nyitabb elutasításához támogatásra volt szüksége saját hadtestében, de ezen kívül is.

Kossuth Debrecenben korántsem tudta oly mértékben keresztül vinni elképzeléseit, mint azt a békeparti báró Kemény Zsigmond állítja⁴⁴, még katonai kérdésekben, Görgeyvel kapcsolatban sem. Január 10-én sajátkezűleg írt hosszú levélben szólította fel ezt a kormányt utasításai iránti „szorosabb” engedelmességre, 13-án pedig a nemrég más megbízást kapott Csányi László helyébe kormánybiztossá báró Luzsénszky Pált és Ragályi Ferdinándot nevezte ki a hadtesthez. Megbízólevelük szerint:

„A nemzet szabadsági harcának sikerét a kormány az által látja feltételezve, ha a seregek tábornokai a kormánynak a hadjáratra nézve kitűzött *politikai* irányát s alkalmazási *rendeltetését* feltétlenül követik.

A megnevezett kormánybiztosok hivatásának főpontja tehát ellenőrködni, miszerint a hadjáratokra nézve kitűzött irány a kormánynak feltétlenül megtartassék . . .”

Kossuth azonban ennyit nem tartott elegendőnek, és a két kormánybiztos utasításába be akarta venni az is, hogy ők, „*ha a kormány ren-*

⁴³ Beniczky Lajos visszaemlékezései 4. füzetének az elején mint szemtanú részletesen foglalkozik Görgey Kossuth-ellenességével, hadteste politikai arculatával és azzal, hogy a hangulatkeltés és izgatás Görgey tudtával történt. Beniczky szerint mindez „liegt ausser Zweifel”. Steier: Beniczky 262—263. o.

⁴⁴ Beksiacs G.: Kemény Zsigmond. A forradalom és a kiegyezés. 2., jav. és bőv. kiad. Budapest, 1883. 66. s köv. és 72. o.

deleteinek tiszteletben tartására nézve engedetlenséggel találkozának, a sereg parancsnokát állásából el is mozdíthassák, és a fővezérletet arra ruházassák, kit gondolkodásánál, a haza iránti érzésénél és alkotmányos szelleménél fogva a kormány rendeletei iránt hívnek és engedelmesnek, más részről pedig a vezérletre legalkalmasabbnak ítélandenek”, — de ezt Nyáry Pál vagy talán Madarász László kihúzta a fogalmazványból.⁴⁵

Kossuth és az OHB két másik tagjának a két kormánybiztos hatáskörére vonatkozó véleményeltéréséhez tudunk kell, hogy Kossuth ekkor még nem értesült a váci kiáltványról, hiszen csak négy nap múltával, január 17-én utasította báró Jeszenák János nyitrai kormánybiztost, szerezzen erről bizonyos tudomást, de óvatosan, „különösen pedig a sereg szelleméről”.

Újabb két nap elteltével, január 19-én Kossuth már ezt írta Szemerének: „Görgey közel áll e szóhoz: áruló, ha nincs benne egészen”, és kilátásba helyezte felelősségre vonását.⁴⁶

A két kormánybiztos január vége felé kezdte meg működését a hadtestnél, ahol Görgey ridegen fogadta őket, s hasonló magatartást tanúsított az általuk ajánlott emberekkel szemben is.⁴⁷ Viszont mégis ott voltak a hadtestnél, és az OHB jelentéseikből sok mindenről értesült, többek között Dembinski kinevezésének első visszhangjáról, ami egyáltalán nem olyan volt, mint azt Görgey és öccse állítja. Luzsénszky február 15-én, tehát Görgey napiparancsa után kelt jelentése szerint Aulich Lajos ezredes, a hadtest egyik hadosztályának parancsnoka, elolvastván a Dembinski kinevezéséről szóló hadügyminiszteri rendeletet, kijelentte: „Az ügyet szolgálom, nem a formákat.”⁴⁸

A két kormánybiztos azonos keletű másik jelentése szerint a Görgey február 14-i parancsára „alkalmat nyújtó seregbeni változás abban rokon szenvre nem talált. Görgey, a mint ma mondá határozottan kijelenté, hogy a netán ellenszegülendőket főbe lövetendi, de mind a mellett több főbb tisztektől elégületlenségök nyilatkozatát hallánk . . .”⁴⁹

Ebből a jelentésből és más forrásokból Kossuth „fájdalmas érzettel” értesült, „hogy Görgey tábornok sereg osztályánál nem minden akkint van amint lenni kellene és hogy a tisztek között a személyes indulatok, nagyravágyás, büszkeség, fennhéjzás a kormány intézkedései ellen remonstratiókba, s nyilatkozatokba fajul, mellyek a haza javával meg nem egyeztethetők”.⁵⁰

45 A Görgeynek szóló levél Kossuth XIV. 81. s. köv. o.; a kormánybiztosok megbízólevelének fogalmazványa uo. 121. o., Barta I. megjegyzéseivel.

46 A Jeszenáknak szóló levél Kossuth XIV. 157. o., a Szemerének szóló uo. 163/164. o.

47 A kormánybiztosoknak a hadtesthez érkezésére l. Steier: Az 1849-iki trónfosztás. Budapest, é.n. 46. s. köv. o., Görgey magatartásáról ugyanő, 53. o.

48 A jelentést közli Steier: Trónfosztás 80. o.

49 Uo. 81. o.

50 Ezt Kossuth Luzsénszkynek írta febr. 23-án. L. Kossuth XIV. 530. o. — Előzőleg Mészáros már febr. 18-án kelt elm. 808. sz. rendeletében kérte a febr. 14-i napiparancs másolatát. L. a Görgey-hadtest „igtatókönyve” 560. sz. bejegyzését.

Nem tudjuk, milyen elgondolás vezette Kossuthot, amikor Dembinskinek a képviselőház által jóváhagyott főparancsnoki kinevezését nem ő adta tudtára Görgeynek, hanem Mészárossal küldette el. Lehetséges, hogy a váci kiáltvány ismeretében feltételezte: a tábornok engedelmeskedik a hadügyminiszternek. A hadtest Kassára érkezése után Görgeyt haladéktalanul Debrecenbe kellett volna rendelni, s ott közölni vele a politikai vezetés döntését. Nem kétséges, hogy Görgey, távol az OHB-val nem szimpatizáló tisztjeitől, másként reagált volna, mint hadtesténél. E reagálástól függően kellett volna meghatározni a további teendőket, esetleg Kossuthnak és Dembinskinek Görgeyvel együtt elmenni a feldunai hadtesthez, a változások bejelentésére.

Lehetséges, hogy a békepárt megújuló támadásai folytán⁵¹ elkedvetlenedett Kossuth, miután a Görgeyvel szembeni fellépéshez szükséges támogatást az OHB tagjaitól sem kapta meg, nem mérte fel Görgey Dembinski főparancsnoksága alá rendelésének várható hatását. Február közepén talán még remélte, hogy Görgey engedelmeskedik, de ezt a feltevését napokon belül megingatták a hadtesttől érkező hírek. Ezt bizonyítja, hogy február 23-án szokatlanul hosszú, sajátkezűleg írt levélben kérte fel Luzsénszkyt, ismertesse a hadtest tisztikarával a kormány álláspontját a fővezérség kérdésében, Görgey tudtával és jelenlétében. A nemzet parancsából ő a kormány elnöke, rendeletei iránt engedelmességet követel, s a tiszteknek, ha a hazát kívánják szolgálni, engedelmeskedniök kell. A vezér kinevezése a kormány dolga, s fővezérré a seregek egyesítése miatt lett szükség. A feladatokat a kormány adja meg, végrehajtásuk a megbízott vezér dolga. Felmerülhet a kérdés, miért Dembinski lett a főparancsnok? Erre a válasz az, hogy az országgyűlés akarta, iránta bizalom volt, és miután már 35 ezer főnyi sereg élén állott, Görgey hadtestét is be kellett vonni az összpontosításba.

A fővezérséget nem lehetett Görgeyre bízni, mert bizonytalan volt, mikor egyesülhet a többi erővel; és azért sem, „mert jónak látta Váczon kiadott nyilatkozatában az ország kormánya iránt az engedelmességet mintegy felmondani, — és ez által az ellenséget is különös gondolatokra vezetni, mellyek azonban Görgey tábornok úr becsületességén, s hazafiúságán megtörttek”. Azért sem lehetett Görgey a fővezér, mert „január kezdete óta jónak látta az ország kormányát tökéletesen ignorálni”.

A haderők összevonása és fővezér kinevezése miatti békétlenkedés, lealacsonyításról való beszéd vagy engedetlenkedés a hazának több kárt tehet, mint az ellenség. Férfiasan kell tehát fellépni, még akkor is, ha a tisztok fele elmegy.

A levél legfontosabb része:

⁵¹ Erre általában I. Andics E.: Kossuth harca az árulók és megalkuvók ellen a reformkorban és a forradalom idején. Kossuth Emlékkönyv. Budapest, 1952. II. 82. s. köv. o.

„Ha a szükség úgy kívánandja, elmegyek magam a hadsereghez, s a nemzetnek reám ruházott tekintélyével tartok ítéletet az emberek felett. A sereg tömege morális érzeténél fogva lelkesülten hú a nemzethez: néhány ember miatt nem fogom a hazát veszélyeztetni...”⁵²

A szükség ekkor már erősen kívánta volna Kossuthnak a sereghez menetelét, mivel közben a Görgey—Dembinski ellentét a két tábornok első találkozásakor, február 22-én Miskolcon még jobban elmélyült. Előzőleg Dembinski „barátságos bajtársi levelet” küldött Görgeynek, bizalmát kérve — de választ nem kapott. Február 17-én pedig hadtestével együtt Miskolcra rendelte, ahová megérkezve Dembinski, mint főparancsnok, katonai okokból jogos szemrehányást tett Görgeynek parancsai nem megfelelő teljesítése miatt. Dembinski, mint Kossuth 1849. március 12-i utasítására készített jelentésében írja, megmondta Görgeynek, hogy „ez a nemtelen magatartás méltatlan egy férfiúhoz, aki egyenruhát hord, és a magas tábornoki címe van...”⁵³

E jelentés szerint Dembinskire „fájdalmas benyomást” tett Görgey viselkedése. Görgey viszont nem benyomásait regisztrálta, hanem cselekedett; és február 23-án parancsot adott a téli visszavonulás során a hadtest kötelékébe került Beniczky Lajos kormánybiztos őrnagynak, hogy haladéktalanul menjen Debrecenbe, és számoljon be a kormánynak Dembinski magatartásáról. Az ügy elveszett, ha Dembinski a sereg élén marad, mert az pár nap alatt, harc nélkül is félig megvert állapotba kerül. Útrakelve, Beniczkynek előbb Egerbe kellett menni, hogy ott Klapkával is beszéljen ez ügyben.⁵⁴

Megbízását Beniczky végrehajtotta, de Kossuthot nem találta Debrecenben, mert az, több forrásból értesülve⁵⁵ a Dembinski elleni mozgalomról és elégedetlenségről, úgy látta, a seregnél szükség van személyes jelenlétére. Ezért február 26-án reggel Kiss Ernő altábornagy, országos főhadparancsnokkal együtt elindult Egerbe.⁵⁶ Beniczky erre nyomban utánament, s 26-án este Tiszafüreden utolérte az OHB elnökét.

Február 26-a a kápolnai csata⁵⁷ első napja volt, s Kossuth és Beniczky hosszas megbeszélésén az elnök a harc további kimenetelére bízta a döntést.⁵⁸ Kossuth ekkor még remélte, hogy találkozhat Dembinskivel, és — valószínűleg Beniczky odaérkezése előtt — Tiszafüred-

52 Kossuth XIV. 530. s köv. o.

53 A jelentés eredetije Olt Dembinsky iratok 2. ki 30. sz.

54 Erre I. Steier: Beniczky 266. s köv. o.

55 A két kormánybiztos, Luzsénszky és Ragályi, nemkülönben Dembinski jelentéseiből. L. a Luzsénszkynek febr. 23-án írt, említett levélen kívül az ugyanezen a napon Dembinskinek írt levelét is; Kossuth XIV. 528—529. o. — Egyidejűleg Csányinak írt levelében is panaszkodik Görgeyre és környezetére, hozzátéve: „Félek draszticus eszközökhöz kell, nyúlnom.” L. uo. 536—537. o.

56 L. Barta I. jegyzetét Kossuth XIV. 550. o. és Steier: Beniczky 270. o.

57 A csata körülményeire I. tőlem: Az ellentámadás problémája 1849 februárjában. Dembinski fővezérsege és a kápolnai csata c. kandidátusi disszertációt. (Előreláthatóan 1975-ben jelenik meg nyomtatásban.)

58 Steier: Beniczky 271. s köv. o.

ről futárt küldött a főparancsnokhoz, kérdezve: hová menjen másnap a találkozás végett?⁵⁹

Nem tudjuk, a futár szóbeli üzenetet vitt-e magával, vagy levelet is: Dembinski mindenesetre írásban válaszolt, február 27-én hajnali fél négykor. A levél főleg az előző napi harccal és a katonai helyzettel foglalkozik, de bevezető és befejező része politikai kérdéseket is tartalmaz:

„Nagyon fájdalmas számomra, hogy e pillanatban nem hagyhatom el tartózkodási helyemet. Már tegnap is, Önre várva, nem lehettem olyan közel a csapatokhoz, mint kötelességem kívánja.

...

Lehetetlen tudni, hogy mikor távozhatom el a seregtől.

Nehéz lenne egy ütközet után személyi változásokat végrehajtani, mivel ez súlyosan támadná a tegnap kötelességüket teljesítők becsületét.”⁶⁰

Kossuth február 26 és 27-i magatartása eléggé határozatlan volt. Dembinski levelének elejéből nyilvánvaló, hogy vagy ő hívta Kossuthot Egerbe, vagy ez értesítette őt jöveteléről. Kérdés, miért nem indult el előbb, és miért töltötte az éjszakát Tiszafüreden? A seregtől való távolságot nyilván ő maga is túl nagynak látta, ezért — valószínűleg február 27-én reggel — átment a Tisza nyugati partjára, de tovább már nem. Itt, Poroszlón kapta meg déli fél 12-kor Dembinski levelét, mire elhatározta, hogy felfüggeszti a táborba menetelt, s ezt újabb futárral közölve Dembinskivel, visszaindult Debrecenbe.⁶¹

Lehetséges, hogy Kossuth azért is sietett visszatérni az ideiglenes fővárosba, mert az ottani politikai viszonyok miatt nem akart hosszabb ideig távol lenni. Február 27-i, poroszlói döntése a később történetek ismeretében mégis hibásnak bizonyult. A Tarna vonalán február 26-án délben kitört, másnap délutánig tartó harc nem tette szükségtelenné jelenlétét, mivel Dembinski és Görgey, ill. Klapka ellentétei a következő napokban tovább fokozódtak. A Tarnától a honvédsereg 27-én az osztrákok felülkerekedése folytán viaszorult, de a katonák hangulata jó volt. A következő napon, 28-án Dembinski parancsára a visszavonulást a jól védhető kerecsendi állásból is folytatni kellett, Mezőkövesdre. E község előtt a délutáni órákban a huszárok nemcsak feltartóztatták az üldözésükre küldött ellenséges lovasdandárt, hanem visszaverve, szét is szórták azt.⁶²

E váratlan, de jelentős siker ellenére Dembinski úgy érezte, hogy a „csapatokra nem lehet számítani”, ezért nem támadásra, hanem a

59 L. Kossuth febr. 27-én az OHB-nak Poroszlóról küldött tudósítását. Kossuth XIV. 552. o.
60 Dembinski részben s.k. írt levele Olt OHB 1849:3565. sz.

61 Kossuth az OHB-nak küldött, id. tudósítása alapján.

62 A hangulatra l. Görgey A. I. 224. o. és főleg Tóth K.: Az 56-ik honvéd zászlóalj története 1848—49-ben. Csurgó, 1893. 23. o. A lovassági összecsapásra Klapka: Nationalkrieg I. 266. o.; osztrák oldalról: Der Winter-Feldzug 1848—1849 in Ungarn. Unter dem Oberkommando des Feldmarschalls Fürsten zu Windisch-Grätz. Wien, 1851. 319—320. o.

visszavonulás folytatására adott parancsot, a Tisza irányába. Ez a visszavonulás viszont egyre kevésbé az ő elgondolásai szerint ment végbe, mivel megvalósítása során a sereg vezetése egyre jobban kicsúszott a kezéből, s ez végeredményben Tiszafüredhez, a nyílt katonai lázadáshoz vezetett.

Március első napjainak eseményei — Tiszafüred

A Tisza közelébe vonulásra Dembinski március 1-én reggel adott parancsot Mezőkövesden. Főhadiszállásául Ivánkát választotta ki, ettől keletre, a legszélso jobbszárnyat Négyes községben Guyon hadosztályának kellett képezni, a közepet Görgeynek a Pöltenberg- és a Kmety-hadosztállyal Szentistvánban. Ivánkától nyugatra, Lövőre Aulich hadosztályát, végül a legszélso balszárnyra, Egerfarmosra a Szekulits 3400 emberével megerősített Klapka-hadtestet rendelte.⁶³

Kossuthnak készített jelentésében Dembinski azt írta, hogy híreket kaptak az ellenség Hevesről Poroszló felé vonulásáról, de ezek nem voltak igazak. Március 1-én azonban ezt még nem tudta, és 10 órakor elindította a sereget a kijelölt helységekbe. Ezt a mozdulatot az ellenség csak délben vette észre, így a honvédsereg kerek 8 órás előnyt szerzett; visszavonulását az osztrákok nemhogy megakadályozni, de késleltetni sem tudták. Az Egerfarmoson beszállásolt Klapka-hadtestet a délutáni órákban gyengébb erejű ellenség támadása érte. Klapka erre visszavonult, mert — mint utóbb állította — túl sok emberével nem tudott kibontakozni.⁶⁴

Ivánkán Dembinski parancsot adott, hogy a sereg poggyászát nyomban küldjék Poroszlóra és Tiszafüredre. Terve szerint Görgey hadtestének másnap, 2-án, hajnali 3 órakor, égő örtüzeket hátrahagyva kellett volna elindulnia Poroszlóra. Ez intézkedések közben Farnos irányából ágyúzás hallatszott, mire az altábornagy parancsot küldött Aulichnak, hogy hadosztályával keljen át az Eger patakon, és az utolsó hidat ágyúkkal erősen rakja meg; Klapkának, hogy szilárdan tartsa állását. A másnap hajnali indulásra szóló parancsot még el sem küldhette Görgeynek, amikor ettől jelentés érkezett, hogy visszavonul Lövőre. Dembinski szerint ennek az önkényes visszavonulásnak az elvágástól való félelem volt az oka.⁶⁵

Görgey két hadosztálya március 2-án éjjél után egyesült Aulich Lövőn háborítatlanul állomásozó csapataival, — Guyon pedig semmiről sem tudva Négyesen maradt. Klapka visszavonulásának hírére Görgey feltételezte, hogy közte és az Egerfarmost birtokukba vett császáriak

⁶³ Dembinski intézkedéseit összefoglaló jelentése tartalmazza.

⁶⁴ Uo. és Winterfeldzug 324. o.; Nationalkrieg I. 269—270. o.; ahol a napot Klapka tévesen márc. 2-re teszi.

⁶⁵ Dembinski parancsainak kivonatát a Görgey-hadtest többször id. „igtatókönyv”-e tartalmazza, s ír róluk összefoglaló jelentésében is.

között már nincs más magyar erő, ezért három hadosztállal Ivánkán át Poroszlóra vonult.⁶⁶ Március 2. reggele Poroszlónál így a fővezér terve és tudta nélkül, sőt határozott ellenkezésével oda összpontosult magyar seregre virradt fel!

Poroszlóra Dembinski egy időben érkezett Görgeyvel és a Négyesről odarendelt Guyonnal. Itt a főparancsnok — Kossuthnak készített igazoló jelentése szerint — nyomban felelősségre vonta Görgeyt állása parancs nélküli egyhagyásáért, mire ez elismerte: „Igen, hibás vagyok.”⁶⁷ Kész helyzetbe kerülve, Dembinski a Tisza keleti partján akarta összpontosítani serege nagyobb részét, hogy délnek vonuljon, Szolnok visszafoglalására. Ezért elrendelte, hogy Görgey hadtestéből az Aulich- és a Pöltenberg-hadosztály, Répássy hadtestéből Hertelendy alezredes 500 huszárral maradjon Poroszlón, a sereg többi része pedig vonuljon át Tiszafüredre. Dél felé ide tette át főhadiszállását is.⁶⁸

A reggeli felelősségrevonás Görgeynek érezhetően nem tetszett, s ettől kezdve semmit sem közölt főparancsnokával, aki délután 3 órakor Répássy tábornoktól tudta meg, hogy Görgey, mivel Poroszló közelében egy 5000 főre becsült ellenséges csapat mutatkozott, még Guyonnak az épp a balpartra átvonulni készülő hadosztályát is sietve Poroszlóra rendelte segítségül, s Répássytól is kért egy-két zászlóalj. Lövést ugyan nem lehetett hallani, de Dembinski engedélyezte a kért zászlóaljak elküldését. Este hatkor azonban Guyon hadosztálya Répássy zászlóaljaival váratlanul visszaérkezett, hétkor pedig Görgey írásban közölte Répássyval, hogy Poroszló előtt 27 000 főnyi ellenség áll, és ő is visszavonul Tiszafüredre, megparancsolva Hertelendy alezredesnek, hogy utóvédként fedezze visszavonulását.

Dembinski erre a következő írásbeli parancsot adta ki:

Görgeynek, 241. számú parancs: „Csodálkozással értesülök, hogy Ön kiüríti Poroszlót, anélkül, hogy erről nekem jelentést tenne, — miután az ellenséget olyan közel látta. Nyomban e parancs vétele után, a Poroszlót megszállva tartott két hadosztállal menjen oda vissza, és személyes felelősséggel örködjék az ellenség minden előnyomulását.”

A 242. számú parancsot az altábornagy Répássynak este 8-kor személyesen adta át: „Görgey tábornok csodálkozást keltő írása, melyben hírül adja Poroszló kiürítését, mivel az ellenség erősebb lenne nála, a következő intézkedésekre késztet engem: azonnal írtam Görgeynek, hogy személyes felelősség mellett ne üritse ki Poroszlót.

Őn pedig írjon nyomban Hertelendy alezredesnek, hogy menjen Görgey tábornokhoz, és kérdezze meg tőle: engedelmeskedik-e paran-

⁶⁶ Görgey A I. 235. o.

⁶⁷ L. erre Dembinski összefoglaló jelentését.

⁶⁸ Uo. — Az altábornagy Tiszafüreden a Bernáth-házban szállt meg, mint azt Lázár Vilmos ezredes aradi fogságában írt emlékiratából tudjuk. Visszaemlékezéseim honvéd életemre c. munkájának függelékében közli Matolai E. Sátoraljaújhely, 1883. 193. o.

csomnak Poroszló megszállására, vagy folytatni akarja megkezdett mozdulatát?

Ez utóbbi esetben, ha Görgey tábornok nem parancsokat akarja végrehajtani, hanem mindenképpen Poroszlót kiüríteni, kérje meg arra, hogy addig tartsa Poroszlót, amíg más csapatok őt fel nem váltják. A tábornok választát Hertelendy alezredes huszárjai vágatva azonnal jelentsék. — Szekulits alezredes azonnal értesítendő, hogy tartsa itt állomásozó legénységét készenlétben, anélkül, hogy kivonulna.

Őn, Tábornok Úr, értesítse hadteste többi részét, hogy holnap idejekorán ide induljanak.

Amint Szekulits menetkész: értesítsen Tábornok Úr engem, mivel személyesen megyek Poroszlóra. Az utászok parancsnokát küldje hozzám, amint lehet.

Adja tudtára Tábornok Úr Hertelendy alezredesnek, hogy abban az esetben, ha az ellenség Poroszlót megtámadná, 38 ezer embert tudunk elébe állítani.”

E parancs átvételekor Répássy aggályoskodott Hertelendy feladata miatt, akinek fedezni kellett Görgey visszavonulását. Dembinski megmagyarázta, hogy az ellenségnek nem szabad észrevennie a Hertelendy mögött történő ostoba mozdulatot, ezért meg kell kettőzni az előőrsoket, és további járőröket kell kiküldeni.⁶⁹

Dembinskinnek ezt a fontos, a felderítés fokozását elrendelő parancsát Répássy nem hajtotta végre. Pedig ha nyomban intézkedik, akkor még éjjél előtt megállapíthatták volna, hogy Poroszló védelme semmiféle problémát nem jelent, mivel a császári sereg még a délután folyamán visszahúzódott onnan, az ötödfél órányira fekvő Mezőtárkányba.⁷⁰

A helyzetnek erről a lényeges változásáról azonban a magyar táborban senki nem értesült. Az osztrákok visszavonulását nem vette észre a kijelölt utóvéd parancsnoka, Hertelendy alezredes sem. Hadtestparancsnoka, Répássy tábornok pedig tájékozatlanságában még másnap, március 3-án reggel is osztotta Görgey véleményét, hogy Poroszlót nem lehet megvédeni!⁷¹

Ezeknek a kétségtelen, levéltári okmányokkal, nemkülönben az ismert Winterfeldzug c. osztrák munka állításaival bizonyítható tényeknek ismeretében nem szükséges hosszan cáfolni Görgey és öccse mindmáig kritika nélkül elfogadott állításait 1849. március 2-ának délutánjára és éjjelére vonatkozóan. Emlékiratai 30. fejezetének tartalmi összefoglalójában Görgey azt állítja, hogy ő a VII. hadtest visszavonulását *késleltette*, a szövegben pedig arról ír, hogy a „másnapra

⁶⁹ Dembinski parancsait összefoglaló jelentése tartalmazza.

⁷⁰ Az osztrák helyzetmegítélésre és mozdulatokra I. Winterfeldzug 327. s. köv. o.

⁷¹ Az „igtatóköny”-ben 581. számon iktatták Répássy márc. 3-i levelét: „Theilt die Meinung Görgeis das Boroszló nicht zu Vertheidigen ist. Meldung, dass Hertelendi bereits Befehl erhalten den Rückzug der Armee, in Boroszló zu decken.”

várható túlerővel való támadás veszélyei"-nek kikerülésére kellett a március 3-ára forduló éjszakán visszavonulni a Tisza keleti partjára.⁷²

E visszavonulás elkerülhetetlenségét Görgey mintegy másfél oldalon részletesen indokolja. Poroszlótól a Tisza hidjáig a csapatoknak egy órányi távolságot az árteret átszelő töltésen kellett hátrálni. Ha az ellenség Poroszlót megszállva, tüzértségét a község keleti szélén állítja fel, „ütegei a töltést... hosszában lődözhetik, sőt keresztűzbe foghatják, következképpen a töltésen vonuló csapatokat a szó szoros értelmében lesöpörhetik róla...”⁷³ Nos, ilyen veszély Poroszlónak az ellenség birtokába került *után* tényleg előadódhatott volna, de épp Dembinski parancsolta meg a község tartását, és Görgey döntött e parancs ellenére „a mocsarak által jól fedett”⁷⁴ állás feladása mellett!

Ismertetett intézkedéseinek megtétele után Dembinski lefeküdt, de nemsokára, még éjjel előtt felkeltette Répássy tábornok. Répássy Szekulits alezredes társaságában jelent meg a főparancsnoknál, előterjeszteni azt a kérést, hogy ne küldjenek Poroszlóra csapatokat, mert ezeket az ellenség — amíg a töltésen haladnak — több oldalról is tűz alá veheti, s ennek beláthatatlan következményei lennének. Késői vendégeit Dembinski igyekezett megnyugtatni, majd azzal küldte el őket, hogy ő már két éjjel nem aludt, s reggel majd meglátják, mit lehet tenni; fontos, hogy a csapatok készenlétben legyenek.

Másnap, március 3-án reggel Dembinski megkapta Görgey e napon éjjel 1 órakor írt, német nyelvű levelét, melyben az megindokolta parancsszegő elhatározását. Ebben a szemrehányásokkal és hadtestparancsnoki önállóságának hangoztatásával teletűzdelt hosszú levélben Görgey az ellenség kerek tíz órája végrehajtott visszavonulását egyetlen szóval sem említi. — Ha nem tudott róla, akkor ő is elhanyagolta a felderítést; ha viszont tudott, akkor célzatosan elhallgatta, Dembinski félrevezetésére, és további tervei megvalósításának érdekében. „Oly súlyos esetben, minő az én jelenlegi helyzetemé itt Poroszlón, ahol a legjobb magyar csapatok egy jelentős részének megtartásáról van szó, ... mikor az ellenség két ágyúlövésnyire csatarendben állt előttem, miközben az ellenséges füstjelek szemközt és kétoldalt, valamint néhány hadifogoly vallomása és kiküldött kémek és őrzáratok jelentései határozottan nagyon erős bekerítő osztagok közeledtére utalnak, gyors, önálló elhatározás kellett... ”

Épp most adtam ki az elvonulási parancsot a Tisza mögé húzódásra, melyet Répássy tábornok úr osztálya Hertelendy alezredes úr parancsnoksága alatt, mint utóvéd fedez...

A megtörtént visszavonulás után bármely órában kész leszek azt,

⁷² Görgey A. I. 238. s köv. o.; *id. Görgey I.* 290. s köv. o. Vö. Steier: Beniczky 119. o. és Kosáry 34. o.: Görgey „poroszlói veszedelmes helyzetéből vonult vissza parancs ellenére”.

⁷³ Görgey A. I. 240—241. o.

⁷⁴ A poroszlói állás *előnyei* Armees Division Pöltenberg in der Schlacht bei Kápolna c. hadműveleti leírás. Olt Görgey Artur gyűjtemény.

amit most teszek, egy pártatlan haditörvényszék előtt igazolni, vagy önhatalmú cselekvésemért a kijáró büntetést a haditörvények értelmében elvenni.”⁷⁵

A levéllel együtt megjött a jelentés is az ellenség teljes visszavonulásáról. Az öreg altábornagy nyilván nehéz választás elé került. „Ha engem Szemere kormánybiztos úr nem biztosított volna, hogy Elnök Úr oly sokszor megígért megérkezésére csak néhány órát kell várni, Görgey tábornokot azonnal letartóztattam volna, de mivel arra gondoltam, hogy aki olyan sok gaztettnek, engedetlenségnek és gyávaságnak adta bizonyítékát, azt egyszerű letartóztatással eléggé büntetni nem lehet, és ha a kormány egyszer itt van, szigorúbban bünteti a gaztettet.”⁷⁶

Dembinski ez állításában, a Kossuth közeli megérkezésének reményére történő hivatkozásban benne van annak beismerése is, hogy Görgey letartóztatását nem tudta volna megvalósítani. Különben nyomban Tiszafüredre érkezésekor — március 2-án, pénteken délben — írt a hadügyminisztériumnak Görgey engedetlenségéről. 3-án pedig, Görgey levelének vétele után Szemere kormánybiztossal tárgyalta meg a helyzetet. Szemerének, a kormány képviselőjének — mi több: tagjának — magatartása és véleménye fontos volt ebben a katonai szinten jelentkező, de politikai eredetű és következményű eseménysozrotban. Február végi és március eleji tevékenységéről számos egykorú iratot ismerünk, s több fontos adatot örökített meg 1853-ban Hamburgban „Graf Ludwig Batthyány, Arthur Görgei, Ludwig Kossuth. Politische Charakterskizzen aus dem Ungarischen Freiheitskriege” címmel megjelent könyvében.

E számos, többségében ellenőrizhető adat ellenére Szemere szerepe Görgey és Dembinski viszályában még ma sem teljesen világos. Bizonyíthatóan tartott Görgeytől⁷⁷, s bár Dembinskivel látszólag rokonszenvezett, az eseményeknek sokszor tétlen szemlélője, olykor részese volt, de irányítója nem. A kápolnai csatáról így vélekedett könyvében: „A csatát meg kellett volna nyernünk, ha Görgey pontosan teljesíti kötelességét.”⁷⁸

A csata után Szemere két, hasznos tanácsokat tartalmazó, bizalmas

⁷⁵ A levél fogalmazványja az Olt Görgey Artur gyűjtemény 40. csomójában található. Magyarul közli *Id. Görgey I.* 295–296. o. és tartalmilag utal rá *Görgei A.* 242–244. o. — *Id. Görgey* fordítása a saját szájaize szerint készült. A levél elejét: „Die Rathlosigkeit, in welcher...” jellemző módon így fordította: „A gyámoltalan tétova, melyben...” — A levélben kétszer is előforduló „unparteiisches Kriegsgericht” az ő szövegében ismételtén „magyar haditörvényszék”. — Lehetséges, hogy Beniczky erre a levélre emlékezve említi a márc. 3-án reggel Görgey által kiadott „Manifest”-et, aminek tartalma azonos a levélben foglaltakkal. *L. Steier*: Beniczky 282. o. — Egyébként Görgey, leírva visszavonulását Poroszlóról, bevallja: „az ellenség... kinek támadását ezen éjjeli elvonulás által ki akartam kerülni, ugyanazon éjjel Poroszlótól Besenyő felé hátrált; s így megint azon furcsa esetek egyikével találkozunk, a mikor ketten egymástól óvakodnak és a mint utóbb kisül, mindketten ok nélkül.” *I.m.* 243. o.

⁷⁶ Dembinski ezt összefoglaló jelentésében írja.

⁷⁷ Erre 1. alább idézett. Kossuthnak március 3-án de. 11-kor írt levelét.

⁷⁸ Szemere *i.m.* II. k. 40. o.

levelet írt Dembinskinek. Az egyik, hely- és időmegjelölés nélküli, Maklárra címzett, ebből következtethetően valószínűleg 28-án kora reggel írt levelében leszögezi, hogy kancellária nélkül nem lehet időben parancsokat kiadni és az érdekeltekhez eljuttatni. Ezzel kapcsolatban személyi javaslatokat is tesz. Végül megállapítja:

„Ma még lesz szerencsém beszélni Önnel. Az itteni tiszt uraknak, a legmagasabbaknak, az a véleménye, hogy a visszavonulás a Tisza mögé egy nagy veszített csatával egyenlő, s engem is aggaszt, hogy ezáltal a hadsereg, az egész nép elbátortalanul.”⁷⁹

Másik, február 28-i keltezésű levelét Szemere Mezőkövesdre címezte. Előrebocsátva, hogy csak figyelmessé tenni, és nem oktatni akarja Dembinskit, leszögezte, hogy a hadmozdulatok, sőt már az intézkedések is pontatlanul történnek, s ez ellen egyre hangosabban emelnek szót. A vezetők maguk kívánják, hogy Dembinski vegye maga mellé a legjobbakat. Ezért tervei megvalósításába be kell vonni embereket, tanácskozni kell Görgeyvel és Klapkával. Ezek tudnának a részletek megvalósítására megfelelő embereket ajánlani. „Úgy látom, jó lenne ezeket az urakat a felelősségbe beavatni. Ön meghallgatja őket, és látja majd, mi fáj nekik.”⁸⁰

E két levélen túlmenően Szemere március 1-én szóban is figyelmeztette a fővezért:

„Először, hogy mivel *idegen*, kerüljön barátiabb és bizalmasabb kapcsolatba a hadtestparancsnokokkal és tartson velük haditanácsot; másodsor, hogy törzsének és kancelláriájának főnökét cserélje ki alkalmasabb személyekre; harmadszor, hogy én a tisztek között titkos felindulást *sejtek*, amit ő az első két pont teljesítésével és energiával csökkenthet és elháríthat, de vigyázattal legyen, különben megbuktatják.”

E beszélgetés után Szemere Miskolcra utazott, „néhány politikai intézkedés végett”, s csak a március 3-ára forduló éjszakán érkezett meg Poroszlóra. A Tiszán halászladikon átkelve nyomban Dembinskihez ment, aki Görgey engedetlenségére panaszkodott neki. Répássytól és másoktól viszont azt hallotta, „hogy a tisztikar Dembinskit *erőszakkal* letenni, s új fővezért választani szándékozik”.⁸¹ Ilyen helyzetben Szemere legsürgősebb teendőjének tartotta a kormány értesítését, ezért délelőtt 11 órakor levelet írt Kossuthnak:

„Barátom!

Én tegnap elkésve a tábor után, majd az ellenség kezébe estem. Szekerem talán el is fogta.

Ma jöttem meg.

⁷⁹ OLT Dembinski iratok 2. k. 27. sz.

⁸⁰ Uo. 2. k. 25. sz.

⁸¹ Szemere II. 42–43. o. — Megjegyzendő, hogy Szemere tévesen márc. 4-ét ír, holott éppen az ő levelei bizonyítják: a puccs márc. 3-án történt. A téves időpont azóta is többször előkerül, így Spira Gy.: A honvéhadereg stratégiai ellentámadása és a szabadságharc nemzeti egységfrontjának felbomlása 1849 tavaszán c. tanulmányában. HK 1956. 2. sz. 51. o. Ugyancsak téves dátumok Spira Gy.: A magyar forradalom 1848–49-ben. Budapest, 1959. 451. o.

Ismét baj a vezérek között.

D. panaszkodik, hogy parancsai ellen cselekszenek a vezérek. Iratokkal igazolja.

A vezérek ő ellene panaszkodnak.

Sok érdek van bolygatva, és félek, az lehat a legénység közé is. Ez a veszély. Össze kell vonni minden érdeket, hogy a lehető *legtöbb* érezze magát *felelősnek*. Most minden csak D.-t akarja letenni, ti. némely vezérek.

Ha nem volna G., én bele vágnék. De G-t nem ismerem, ő csak téged respectálhat, ha nem kedvel is. Pedig ő fő tényező. Ezért szükség van egyenesen rád.

Jöjj zaj nélkül, mintha értekezni jönnél a teendők felett, titkoljuk e bajt.

Többet mondok szóval. Útközben találkozni akarok veled, és megyek N. Hortobágy felé, hogy míg jövünk, elmondhassak mindent. Indulok holnap innen 8—10-kor. Vettért is hozd. Ő tekintély.”⁸²

E levél vétele után Kossuth — mint arról még szó lesz — nyomban elindult Tiszafüredre. Szemere nézeteit jól tükrözi levele, s ezek a nézetek hozzásegítenek az ő, a levél elküldését követő délutáni és esti állásfoglalásának és tetteinek megértéséhez. Abban igaza volt Szemerének, hogy rendkívül bonyolult helyzet állt elő; ezt azonban csak a legmagasabb parancsnokok ismerték. A vezérek közti „baj”-ról nem-hogy a legénység, de még a tisztikar túlnyomó nagy többsége sem tudott semmit, így a kormánybiztos erre vonatkozó aggálya teljesen indokolatlannak bizonyult.

A levél legfontosabb része kétségtől Szemerének Görgeyvel kapcsolatos álláspontja. Ő ekkor — március 3-án délelőtt — még szerette volna megtartani Dembinskit, de nem vállalta a szembeszállást Görgeyvel. Elsősorban ezért hívta Kossuthot a sereghez, mert tudta, hogy őt, Szemerét Görgey nem „respectálná”.

Szemere és Dembinski, ha nem is kimondott szavakban, de hallgatólagosan egyetértett abban, hogy Kossuth megérkezéig várni kell. Dembinski teljesen tétlenül maradt, Szemere viszont elhatározta, hogy megismerkedik a tábornokok véleményével.

Görgey közben nem tétlenkedett. Mindenekelőtt útnak indított Debrecenbe, Klapkával egyetértésben, egy törzstisztet.⁸³ Ezt követően pedig, mint emlékirataiban állítja, Répássyval és Klapkával meg-egyezve elhatározta, hogy „az azidőszerint szolgálaton kívüli hadosztályaink törzstisztjeit haladék nélkül... tanácskozásra hívjuk össze...” Ennek részvevőiről és főleg szigorúan zárt jellegéről id. Görgey István szolgál fontos adatokkal. Mint elmondja, a hadtest- és hadosztálypa-

⁸² E s.k. írt levél Olt OHB 1849:3601. sz., közli Steier: Trónfosztás 107—108. o.

⁸³ Ezt Gellich R. állítja, Magyarország függetlenségi harca 1848—49-ben. II. k. Budapest, é.n. 463. o., de sem a tiszt nevét nem adja meg, sem azt, hogy kihez küldték. Id. Görgey I. szerint (301. o.) két tiszt ment Debrecenbe, a kormány felvilágosítására, de nevet ő sem említ.

rancsnokokon kívül — Guyont kivéve — „jelen volt számos más törzstiszt, úgy csapatbeliek mint vezérkariak, ez utóbbiak élén Bayer József.

Mi segédtisztek oly távolból, a hová a tanácskozók szava érthetőleg el nem hallatszott, néztük a jelenetet, *bátyám parancsából minden hivatlan hallgatódzó közeledését távol tartván a gyűlés helyétől.*”⁸⁴

A tiszafüredi gyűlés tehát bizonyíthatóan erősen zárt jellegű volt, mivel a kezdeményező Görgey külön intézkedett a „hivatlan hallgatódzók” távoltartására. Összeesküvő társaival egyetemben érezte; nemhogy a honvédeket, de még a tisztikart sem tudná mozgósítani Dembinski ellen; és ezt meg sem kísérelte. Így a Dembinski elleni gyűlésen a két hadtestparancsnokon, Görgeyn és Klapkán kívül csak e két hadtest hadosztályparancsnokai vettek részt, ezek sem mindannyian, és a két hadtestparancsnokkal feltétlenül egyetértő néhány tiszt. Hiányzott Görgey egyik hadosztályparancsnoka: Guyon ezredes; a Répássy-hadtestből pedig senki nem jelent meg, maga Répássy sem, aki nem is foglalt nyíltan állást Görgey mellett.⁸⁵ A gyűlésen történekről így csak a két Görgey és Klapka, továbbá Szemere és Beniczky visszaemlékezésiből tudunk.

Görgey a szabadságharc idején mindig egész serege nevében lépett fel; így nyilatkozott váci kiáltványában, így március 3-án éjjel a Poroszlóról Dembinskinek írt levélben, így a tiszafüredi gyűlésen, és a következő időszakban is. A március eleji események vizsgálata viszont azt bizonyítja, hogy Görgey mögött nem a sereg, mégcsak nem is a tisztikar állott, hanem csak magasabb parancsnokainak és törzstisztjeinek egy része. És éppen ez a körülmény nyújtott volna Kossuthnak módot arra, hogy az *egész* sereghez, benne a közhonvédekhez forduljon Görgeyvel szemben!

Az egykorú levelekből és visszaemlékezésekből nyilvánvaló, hogy a gyűlés március 3-án, déltájban kezdődött Tiszafüred szélén, a kor jellegzetes és ismert alakja, Józsa Gyuri földesúr romos kastélya előtt. Szemere azt állítja, hogy ő nem meghívásra, hanem a parancsnokokat keresve, tehát *véletlenül* került a gyűlésbe. A két Görgey viszont, és Beniczky nyomán Steier is hangsúlyozza, hogy Szemerét, mint a kormány képviselőjét szándékosan hívták meg.⁸⁶ Nézetem szerint Görgeyék ezen állítása sem valóság, mert a Dembinski, s így közvetve a kormány elleni fellépésnek a Görgeyvel egyáltalán nem rokonszenvező **Szemere jelenléte** csak akadály lett volna. Ezen semmit sem változtat az, hogy utólag éppen Szemere meghívásának és jelenlétének hangoztatásával próbálták igazolni az összeesküvés „legális” jellegét.

⁸⁴ Görgey A. I. 244. és *id.* Görgey I. 302. o. (Az én kiemelésem. — B. J.)

⁸⁵ Répássy állásfoglalásáról és távollétééről emlékirataiban Beniczky ír, 1. *Steier*: Beniczky 283. o. Guyon távollmaradásáról szintén, *uo.*

⁸⁶ *Szemere* II. 43. o., *ill.* Görgey A. I. 244–245. o. és *id.* Görgey I. 301. o. — L. még *Steier*: Beniczky 283. o.

Görgey Dembinski eltávolításával kapcsolatos tevékenysége rajzának teljessé tételéhez Klapka szerepének vizsgálata is hozzátartozik. Az „Életem és működésem” 30. fejezetének eleje szerint Poroszlón március 2-án kora reggel „Klapka ezredes közlé velem, hogy Dembinskinek előző estén kiadott laktáborozási rendelete következtében azon három hadosztály parancsnokai, melyek Eger-Farmoson az ő (Klapka) vezénylete alatt álltak, tisztjeik nevében kinyilatkoztatták, hogy ezentúl semminő parancsot Dembinskitől, hacsak azt vagy én, vagy ő (Klapka) nem ellenjegyezzük, ők többé el nem fogadnak. Közvetlenül rá a mondott hadosztályparancsnokok (Bulharyn helyett Dessewffy Arisztid) magok személyesen ismételték meg előttem ezen nyilatkozatukat Klapka jelenlétében.”⁸⁷

„Klapka hadosztálynokainak — folytatja Görgey a következő fejezet elején — Dembinski elleni határozott bizalmatlansági szavazata időközben élénk visszhangra talált a VII. hadtest hadosztályainál.”⁸⁸ A *mások* által kezdeményezett, és a VII. hadtestre áttérjett mozgalom Görgey szerint így szinte magától jutott oda, hogy március 3-án csak össze kellett hívni a legmagasabb parancsnokok és törzstisztek egy részét — a Dembinski elleni fellépésre, melynek vezetője Görgey volt. Szemerétől tudjuk, hogy a Józsa Gyuri udvarán összegyűltekhez, midőn Klapka *ezredes* majdnem utolsónak közeledett, „Görgey, a *tábornok* felszólítja a tisztikar, menjenek vele *Klapka elébe*.”⁸⁹

A Görgey összehívta gyűlés első szónoka természetesen Görgey volt. Beszéde — Szemere szerint — három részre oszlott. Az első részben örömét fejezte ki Szemerének, mint a kormány képviselőjének jelenlétén. (Holott Szemere véletlenül került a gyűlésbe!) Ezután saját tevékenységéről szólott, majd „Klapka hadtestének *nevében* kijelentette, hogy a sereg Dembinskinek sem *tehetségében*, sem *jó szándékában nem bízik*. Mire a tisztek egyhangúan „igen”-t kiáltának, s többen féktelenül sürgették, hogy azonnal válasszanak fővezért”⁹⁰

A szemtanú Beniczky szerint „némely, Görgeyre vakon esküvő egyéneket lelkesedésük annyira magával ragadott, hogy viharos hevességgel követelték, teljesen meg kell szüntetni a kormány befolyását, és ebben az ügyben a hadsereget ruházni fel a határozathozatal jogával. Minek törődjön a hadsereg az országgyűlés és a kormány politikájával vagy szándékaival, katonai diktatúrára van szükség, melynek élén nem állhat más, mint Görgey. Ez volt e párt jelszava.

Az ilymódon lendületesen kifejtett szándékok Görgeynek, korábban mutatott szerénysége dacára láthatóan tetszettek, de a gyűlés többségének nyugodt magatartása mégis óvatosságra intette, annál is inkább, mert a seregben oly népszerű Kmety alezredes és hadosztályparancs-

87 *Görgey* A. I. 238. o.

88 *Uo.* 244. o.

89 *Szemere* II. 43. o.

90 *Uo.* 43–44. o.

nok a rá jellemző határozottsággal előlépett és megragadva a szót, az ilyen kijelentéseket lázadásnak nyilvánította, kimondva, hogy mindenki, aki az országgyűlés és az ennek nevében működő kormány tekintélyét megkerülni, el nem ismerni vagy nyilvánvalóan megdönteni akarná, hazaáruló és ekként kezelendő!”⁹¹

Tiszafüredről Kmety nem ír, de Beniczky által megörökített fellépése és szavai hatásos cáfolata nemcsak Görgey idézett⁹² állításának, hanem azon kijelentésének is, hogy Kmety már február 27-én délután, a kápolnai csataterőről végrehajtott visszavonulás közben felszólította őt a főparancsnokság átvételére és Dembinski „gyalázatos” visszavonulási intézkedéseinek megmásítására. Görgey ekkor azonban még úgy látta, hogy „e felhívásnak engedni menthetetlen elhamarkodás lett volna...”⁹³

Tiszafüreden Kmety erélyes felszólalása — Beniczky szerint — elhallgattatta a lehangosabb kiabálókat. Ezután Klapka beszélt, ugyancsak a kormány tekintélyének elismerése mellett, és a katonai diktatúra ellen, — de beszédét Görgey javaslatainak helyeslésével fejezte be!⁹⁴

Felszólalt még — id. Görgey szerint — Aulich, majd utána „többen szemlátomást indulatosabban”.⁹⁵ Szemere attól tartva, hogy valóban sor kerülhet fővezér választásra, kijelentette:

„először, irtam a kormánynak, és Kossuth a hadügyminiszterrel 24 órán belül megérkezik; másodsor, hogy fővezért csak a kormány nevezhet ki, és ezt a jogot időközben én fogom gyakorolni, és senki más; harmadsor, hogy mivel a bizalmat parancsolni nem lehet, kötelességévé teszem Dembinskinek, hogy a kérdés elintézéséig folyvást haditanácsot tartson.”⁹⁶

Szemere szerint Klapka egyetértett vele, s így javaslatát, hogy várják be Kossuth és Mészáros megérkezését, „és addig Dembinski *maradjon főparancsnok*”, de mellette legyenek haditanácsként Répássy, Görgey és Aulich tábornok, továbbá Klapka ezredes, — elfogadták. Végezetül a kormánybiztos kijelentette, hogy ha ez utóbbi feltételt Dembinski nem fogadná el, akkor ő méltányolni fogja „a *sereg egyhangú* aggodalmait”.⁹⁷

Tegyük fel, hogy Szemere az események után pontosan 3 évvel írt könyvében a Görgeyék tiszafüredi összejövetelén mondott beszédét nagyjából a valósághoz híven örökítette meg. Az, hogy Görgey és a

91 Steier: Beniczky 286. o.

92 L. a 204. oldalt.

93 Görgey A. I. 226. o.

94 Steier: Beniczky 286—287. o. — Egyébként Klapka pár hét múltán, áprilisban már bevalotta egyik tisztársának: „Görgey és mi mindnyájan nem akartuk, hogy egy idegen nemzetbeli egyén álljon a hadsereg élén. L. Krivácsy J.: Görgey és Klapka, vagy az 1848/9-ki önvédelmi harc. Budapest, 1881. 8. o.

95 Id. Görgey I. 302. o.

96 Szemere II. 41—42. o.

97 Uo. 44. o.

kormány között a kormány mellett foglalt állást, — csatlakozva Kmety és Klapka kijelentéseihez — helyes és szükséges lépés volt. Beszéde végén mondott, idézett kijelentésével viszont Görgey és Dembinski Görgey által mesterségesen előidézett szembenállásában túl nagy engedményt tett Görgeynek és a vele egy húron pendülő, néhány lázadó tisztnek. Az bizonyos, hogy legalább ennyit, amennyit könyvében elismert, valóban mondott a „sereg aggodalmainak” méltányolásáról, holott az adott helyzetben — ha már többre nem vállalkozott Görgeyékkel szemben — elegendő lett volna elfogadtatni Kossuth és Mészáros megérkezésének bevárását.

A katonai helyzet közben, március 3-án délután tovább változott, de nem a honvédsereg számára hátrányosan. Windisch-Grätz ugyanis, tábornokainak Poroszló elől végrehajtott visszavonulása folytán Gyöngyösön e napon a következő parancsot adta ki:

„Mivel... a Poroszlónál álló ellenség erejéről közelebbi híreket szerezni nem sikerült, másfelől e hely ellen hatásos támadást a talajviszonyok miatt intézni nem lehet, elhatároztam, hogy a hadsereget a Tiszavonal mögött 3 központi helyen, Jászberényben, Cegléden és Kecskeméten összpontosítom, a Tisza legfontosabb átkelési pontjainak megfigyelésére...”

Így, mint az e parancsot ismertető Winterfeldzug megállapítja: „Az ellenség visszavonulásával a Tisza mögé és a sereg összpontosításával Szolnok és Pest között, új szakasz kezdődik a hadvezetésben.”⁹⁸ Erről az új helyzetről a Tiszafüreden és környékén táborozó magyar főszereg vezetői azonban nem szereztek tudomást. Talán ugyanabban az órában, amikor Windisch-Grätz kiadta a változott helyzetet figyelembe vevő parancsát, Dembinski, ez a jószándékú, de tehetetlennek bizonyult, és a kormánytól és ennek helyi képviselőjétől, Szemerétől is magára hagyott hadvezér, már hatalom nélküli foglya volt lázadó tábornokainak és ezredeseinek, s Kossuthot várta, hogy szabadulhasson nehéz helyzetéből!

Görgeyék ismertetett gyűléséről Szemere nyomban Dembinskihez sietett, délután 5 óra tájban, s közölte vele, hogy hadtest- és hadosztályparancsnokai ezentúl nem hajtják végre parancsait, mert nem bíznak benne.⁹⁹

E szavak elhangzása után a szobába lépett Görgey, Répássy, Klapka és Aulich, s ottmaradt Szemere is. A megjelentek nevében Görgey kijelentette, hogy szomorú hírt hoz, de Dembinski közbevágott: „Higyjék el uraim és Ön, tábornok úr, hogy abban az értelemben, mint amit már Szemere úr mondott, semmi szomorút nem hozhat annak, kinek lelkiismerete olyan tiszta, mint az enyém.” E közbeszólás után Görgey

⁹⁸ Windisch-Grätz Wrbna altábornagyhoz intézett parancsának fogalmazványa Kriegsarchiv Wien. Krieg in Ungarn 1848–49. Hauptarmee unter Feldmarschall Fürst zu Windisch-Grätz. 1849. 3/23 a sz. — Winterfeldzug 333–334. és 338. o.

⁹⁹ Dembinski összefoglaló jelentése.

azzal folytatta, hogy a csapatoknak nincs bizalma Dembinskiben, aki nem ismeri az országot, gondolatait soha nem közli alárendeltjeivel. Dembinski ekkor megmondta Görgeynek, hogy közöttük minden befejeződött, és ő nem válaszol többé.

Mivel ekkor Görgey a Dembinski gondolatainak az alárendeltekkel való közlése szükségességét újból, nyomatékkal ismételte, az altábornagy Szemeréhez fordult, és elmesélte neki az ismert, és azóta számtalanszor idézett litvániai sapka-jelenetet, hozzátéve: „ezidő óta a háborút sokszor átgondoltam, és akaratom erősebb lett, engem megtörhetnek, mert törni a vasat is lehet, de engem meghajlítani nem fog senki. Gondolják meg azonban uraim, amit tesznek...” A főparancsnok végezetül utalt arra, hogy Szolnoknál már megkezdődött a harc, s megkérdezte Klapkát, hogy végrehajtja-e korábbi parancsát hadtestének Szolnokra vonultatására, mire az igennel válaszolt. Ezzel a „küldöttség” eltávozott.

Egy óra elteltével Szemere írásban közölte Dembinskivel, hogy ideiglenesen Görgeyt nevezte ki főparancsnokká.

Újabb óra múltával tetőződött a Dembinski elleni lázadás. Erről a legjobb tudósítás Lázár Vilmos, Tiszafüred idején őrnagy és Répássy segédtszije, a későbbi aradi vértanú, kivégzése előtt írt „emlékirata”.¹⁰⁰ Lázár elmondja, hogy este 8 óra tájban Répássynál megjelent Görgey, Bayer alezredessel együtt. Rövid idő múlva Bayer Répássy jelenlétében felszólította Lázárt, hogy menjen vele. Átmentek Dembinski szobájába, aki ugyanabban a házban lakott. Bayer rendeletet nyújtott át Dembinskinek, aki azt elolvasva felugrott: „A hadsereget elvehetik, de könyveimet soha; én csak az elnöknek vagyok felelős!” Bayer erre — Lázár szerint — nevetséges pátozzsal felelt: „Uram, én katona vagyok és előljáróimnak engedelmeskedem. Még egyszer felszólítom Önt, hogy a nekem kívántakat adja ki.” Erre Dembinski kardjáért szaladt, s segédtszjtjei is kardot kötöttek.

Szólaljon most meg maga Lázár, kinek leírásából világos, hogy még ő, az egyik hadtestparancsnok segédtszjtje sem tudta, miről is van szó voltaképpen! „Dembinski egyik kezében kardját, másikban egy jegyzőkönyvet tartván, dühös mozdulatokkal folyvást ordítóz. Már valóban hinni kezdém, hogy kénytelen leszek verekedésbe keveredni, amelynek előttem az oka is ösmeretlen volt, és amelyben hirtelenjében nem tudtam volna kit üssek, kit védjek?”

Bayer szándékának háttere nyilvánvaló: a parancsjegyzőkönyvek nyilván Dembinskit igazolták, ezért meg kellett tőle szerezniök. Dembinski — ezt felismerve — megtagadta kiadásukat. Erre következett be az a szégyenletes, a szabadságharc történetében páratlan jelenet, hogy a törvényes fővezér ajtaja elé gránátosokat állítottak, Bayer pa-

100 L. Matolai E. i.m. 193. o.

rancsára. Mindennek véletlen szemtanúja lett Matolay Etele főhadnagy, Lázár segéd tisztje, aki egészen más ügyben be akart menni a ház egyik helyiségébe, s akit Bayer egyszerűen ellökött az ajtóból.¹⁰¹

Az esemény különben Tóth János, tiszafüredi térparancsnok jelentése szerint este 10 óra előtt történt. Tóth — Lázárral megegyezően — azt írja, hogy Répássy szállásán Görgey, Répássy és Klapka megbeszélést tartott, „miről, nem tudom, de vége az lón, hogy előbb Dembinski egész személyzetével őrizet alá vétetett és csak úgy indultak a nevezett két Tábournok urak Szemere Bertalan Kormány biztos úr lakására”.¹⁰²

Este Szemere jelentést küldött az OHB-nak a történetekről, mellékelve 7 óraker kiadott — Görgeynek, illetve Dembinskinek szóló — rendeletét, Görgey ideiglenes fővezérségéről, kifejezve reményét Kossuth mielőbbi megérkezését illetően.¹⁰³

Ugyancsak este 7 óraker Kossuthnak is újabb levelet küldött, melyben a fővezérség Görgeyre ruházásának szükségességét a kormány tekintélyének mentésével magyarázta, hozzátéve: „Most nincs baj. Talán e *crisis* hasznunkra lesz.”¹⁰⁴

Nem tudjuk, hol és mikor kapta meg Kossuth ez újabb levelet. Az Alföldi Hírlap szerint vasárnap, 4-én kora reggel indult Debrecenből a táborba, Mészáros hadügyminiszter, Vetter tábornoki főnök és Kiss Ernő társaságában. Elindulása alkalmával, több egybehangzó adat szerint kijelentette, hogy Görgeyt főbelöveti, s még megérkezésekor is az volt a véleménye, hogy Görgey „a halálbüntetést megérdemelné”.¹⁰⁵

Útjában Kossuth Debrecen és a híres hortobágyi csárda között találkozott Beniczkyvel, aki a Görgey által szervezett gyűlés küldötteként kelt útra. Beniczky most helyet foglalt Kossuth kocsijában, s közölte az elnökkel a tiszafüredi eseményeket, mire az megkérdezte: a történetek után valóban Görgey az egyetlen ember, aki megfelel a sereg általános kívánatainak? Beniczky válasza ismét bizonyítja, hogy Görgeyék mennyire nem az egész sereg nevében cselekedtek: „Azt feleltem, hogy ezt a kérdést nem tudom alaposan megválaszolni, mert a Görgey parancsnoksága alatt álló hadtesten kívül sem a többi sereg szellemét nem ismerem, még kevésbé a többi parancsnok szándékait; ami Görgey hadtestét illeti, azt hiszem, hogy ennek Guyon hadosztályát kivéve az a kívánsága, hogy Görgeyt a hadsereg élén lássa.”

Kossuth erre kijelentette, hogy a főparancsnokságot Damjanich,

101 Uo. 61. o.

102 Tóth János Kossuthnak Tiszafüredről, márc. 3-án este 10 óraker, OLT OHB 1849:3604. sz. — A gránátosokra 1. még *Matolai* 61. és *id. Görgey I.* 303. o.

103 Az eredeti jelentés, mellékleteivel együtt OLT OHB 1849:2896. sz. Vö. *Steier*: Trónfosztás 110. s köv. o.

104 OLT OHB 1849:3575. sz.

105 Alföldi Hírlap, 1849. márc. 7., szerda. Az agyonlövés tervéről tudott Kemény Zs., I. Beksics G. I.m. 109. o. — *Gelich* szerint Kossuth a városházán, elindulása előtt kijelentette: „agyonlövem a g-t”. Ezt Görgey éppen jelenlevő futárja gúnyos mosollyal hallgatta. I.m. II. 463—464. o. — Tiszafüredre 1. még Vetter emlékiratai megfelelő részét. OSZK Kézirattár. Quart. Hung. 3030. sz.

méginkább Kmety kezébe adja, s csak a legvégső esetben Görgeynek. — Közben találkoztak Szemerével, s Kossuth kocsjában Beniczky helyét most a kormánybiztos vette át. A hortobágyi csárdában Beniczkynek Kossuth, Szemere, Mészáros, Vetter és Kiss előtt újabb tájékoztatást kellett tartania. Ennek elhangzása után előbb Mészáros helytelenítette Görgey eljárását, majd Vetter ítélte el azt, hozzátéve, hogy Görgey ideiglenes fővezérségén nehéz lesz változtatni. A két tábornok után — Beniczky szerint — Kossuth beszélt hosszasan. Ekkor már hajlott Görgey fővezérségének elismerése felé, de hangsúlyozta a kormány tekintélye fenntartásának szükségességét. Azt határozottan leszögezte, hogy Dembinskit el kell távolítani a hadsereg éléről.¹⁰⁶

Kossuth és kísérete március 4-én, a délutáni órákban érkezett Tiszafüredre, és Lipcsey Imréné kúriájában megszállva, tanácskozásokat kezdett a helyzetről a sereg vezetőivel. A megbeszélésen Kossuthon és kíséretén kívül Görgey, Répássy, Klapka és Aulich, végül Dembinski vett részt. E megbeszélésen, írja Dembinski, „csodálatos dolog várt engem. Az a tábornok, aki oly sok katonai bűnt követett el, Görgey tábornok volt a vádló, és Ön elnök úr a bíró, és nekem védelmeznem kellett magamat, máig sem tudom, mitől...”¹⁰⁷

A Tiszafüredre Görgey agyonlövetésére indult Kossuth a seregnél ennek a lázadó tábornoknak a legkisebb szemrehányást sem tette, noha Görgey maga vetette fel, még Poroszlóról Dembinskinek írt levelében, a hadbíróság gondolatát. Találóan írja emlékirataiban Vetter, hogy „nyomorúságosan végződött a tiszafüredi vizsgálati komédia”. Dembinskivel valójában csak Mészáros hadügyminiszter érzett igazán együtt, s éppen ő kényszerült Kossuth utasítására öreg barátját arra kérni, hogy „áldozza fel magát”. S Dembinski ezt megtette: szó nélkül törődött bele Kossuth döntésébe, „látván a kormány zavarát, s látván talán a jövő bajokat, melyek terhe reá nehezuľne, míg az engedetlen főnököket fegyre és öszmunkálásra szoktathatná”.¹⁰⁸

Dembinski lemondása után már nem volt akadálya Szemere döntése: Görgey ideiglenes fővezérsége megerősítésének. Kossuth ezt azzal tette meg, hogy a történeteket közli a képviselőházzal, s kéri intézkedése jóváhagyását, — ami Debrecenben március 9-én meg is történt.¹⁰⁹

Mindezek után szükségszerűen jelentkezik a kérdés: mi lehet a magyarázata Kossuth Görgeyre vonatkozó, januári és februári véleményével, de debreceni elindulásakor tett kijelentéseivel is homlokegye-

¹⁰⁶ Steier: Beniczky 291. s köv. o.

¹⁰⁷ Dembinski összefoglaló jelentése. Részletes Gelich leírása is, II. 464—465. o. — A helyszínrre l. Kaposvári Gy.: Műemlékek Szolnok megyében VIII. Jászkunság, 1961. 64—65. o.

¹⁰⁸ Vetter emlékiratai és Dembinski összefoglaló jelentése, valamint Mészáros Lázár emlékiratai. Közrebocsátja Szokoly Viktor. II. k. Pest, 1867. 88. o.

¹⁰⁹ Kossuth tiszafüredi tevékenységére l. Kossuth XIV. 590. s köv. o., beszámolója a képviselőháznak uo. 609. s köv. o.

nest ellenkező, a szabadságharc további menetére oly lényeges következményű döntésének? A tények, a tiszafüredi események és erőviszonyok alapján nem állhat fenn az az állítás, mely szerint Kossuth Tiszafüreden azért kényszerült magát „alárendelni a zendülő tisztek akaratának... mert... nem támaszkodhatott a tisztikar ellenében a népre és a nép sorából kikerült egyszerű honvédekre...”¹¹⁰ — Véleményem szerint Tiszafüreden nem a „népre” kellett volna támaszkodnia — itt legfeljebb a helyi lakossághoz fordulhatott volna —, hanem Görgeyvel és az ezt támogató néhány tiszttel szemben a tisztikar többi, túlnyomó nagy részére és a honvédekre.

Vegyük még egyszer számba a március 4-i erőviszonyokat. Tiszafüreden három hadtestparancsnok volt jelen: Görgey, Klapka és Répássy. Klapka — ezt Beniczky emlékirataiból tudjuk, s egész magatartása is bizonyítja — Dembinski ellen lépett ugyan fel, de a kormány, tehát nem Görgey mellett! Répássy — s ezt ismét több forrás, Beniczky kivül Lázár Vilmos is bizonyítja — nem foglalt állást Dembinskivel szemben sem. Ily módon bizonyos, hogy Görgey mellett saját hadtestén *kívül* más parancsnok vagy tiszt semmiképpen nem állhatott.

S mi volt a helyzet Görgey hadtestében? E hadtestnek négy hadosztálya volt, ezek élén Aulich, Kmety, Guyon és Pöltenberg állott. Aulichról tudjuk, hogy Kassán nem csatlakozott a Dembinski fővezérsége elleni mozgalomhoz, s a későbbiekben sem mutatkozott Görgey székértelőjének. Kmety állásfoglalásai ismertek, az emlékezetes tiszafüredi gyűlésen épp ő lépett fel a leghatározottabban a kormány elleni lázadásra is kész tisztekkal szemben. Guyonról köztudott, hogy szembenállt Görgeyvel, s „hadosztálya egységesen mögötte állott”.¹¹¹ — Ennek aztán Görgey megerősítése után következménye is lett: Görgey javaslatára az ezredest Komáromba küldték, ami rendkívül fontos hely volt ugyan, de Guyon oda csak április 20-án tudott bejutni. Görgeyvel való szembenállásának, kormányhűségének súlyát pedig mi sem bizonyítja jobban, mint az, hogy Görgey Guyontól még távozta után is tartott: ezért hadosztályát felosztatta, és az alegységeket a hadtest másik három hadosztályába sorolta be.¹¹²

A negyedik hadosztályparancsnokról, Pöltenbergről tudjuk, hogy kész híve volt Görgeynek, egészen az aradi akasztófaig. Nem lehet viszont eldönteni, hogy hajlandó lett volna-e egy Kossuth elleni fellépésben is részt venni, s mi lett volna ez esetben hadosztálya tisztikarának állásfoglalása?

Nem akarom mindezzel azt állítani, hogy Görgeynek a másik három hadosztály tisztjei között egyetlen híve se lett volna, de szükséges megismételnem: mást jelentett a súlyos hibákat elkövetett Dembinski

¹¹⁰ Spira Gy. i.m. HK 1956. 2. sz. 62. o., ill. „A magyar forradalom” 452. o.

¹¹¹ Márkus L.: Guyon 88–89. o.

¹¹² Görgey A. 1. 258. o. — A hadosztály felosztását Márkus nem említi.

elleni fellépés, és ismét mást — jelentett volna — a kormánnyal való szembezállás. A Tiszafüreden Görgey mellett fellépő tisztek közül egyedül Bayer alezredes nevét ismerjük, Görgey tábornokának főnökéét. Valószínű, hogy a katonai diktatúra bevezetése mellett hangoskodó tisztek, de többségük mindenképpen Görgey közvetlen körvezetéből, tehát nem a csapatoktól került ki.

„Marx és az 1848-as magyar forradalom” című, eredetileg 1933-ban írt munkájában Révai József megállapítja, hogy Kossuth ingadozásainak és következetlenségének Görgeyvel szemben az a magyarázata, hogy a civil hatalomnak nem volt szervezett támasza a hadseregben a közhonvédek között.¹¹³ Ez az értékelés nyilvánvalóan a szabadságharc egészére, tehát egy folyamatra vonatkozik; viszont a jelen dolgozatban vizsgált szakaszban, 1849 február második felében és március első napjaiban nem Görgey a következetlen, a folytonosan meghátráló fél.

Ha a „civil hatalom”-nak, tehát a Honvédelmi Bizottmánynak a hadseregben lett volna széles, szervezett támasza, akkor Görgeynek és klikkjének az e hatalom által fővezérré kinevezett Dembinski elleni lázadására nem került volna sor. A lázadás azonban megtörtént, és Tiszafüreden, március 4-én a történekről és a hangulatról a már útközben két szemtanútól, Beniczkytól és Szemerétől értesült Kossuth választás elé került. Rendkívül nehéz helyzetben vívódott, de hogy végül elhatározásának meghozatalában milyen megfontolások vezettek, arra — saját leírása vagy nyilatkozata hiányában — csak következtetni tudunk.

Egyáltalán: mit tehetett Kossuth Tiszafüreden? Az eredeti állapotot, tehát Dembinski fővezérségét nyilván nem állíthatta vissza; az öreg lengyelt a kápolnai csatavesztés és az ezt követő visszavonulás után nem lehetett megtartani, még akkor sem, ha mindezért nem egyedül volt hibás. Dembinski eltávolításának tudomásul vétele mellett Kossuthnak még mindig maradt lehetősége választani a Görgey elleni fellépés vagy a lázadó, végső soron az OHB ellen lázadó tábornok tetének helybenhagyása között, Az előbbihez, a Görgey elleni fellépéshez Kossuthnak nyíltan ki kellett volna állni, és a tábornokkal szemben közvetlenül a hadsereghez, a sok száz, sőt sok ezer tiszthez és altiszthez, és a több tízezer honvédhez kellett volna fordulnia.

Kérdés, fel lehet-e egyáltalán ilyesmit tételni Kossuthról, a nemesi származású politikusról? 1848. szeptemberi tettei alapján igen. Amikor Jellasics betörése és előnyomulása következtében a forradalmat a megsemmisülés veszélye fenyegette, Kossuth személyesen szervezte az Alföldön a népfelkelést. Amikor gróf Lamberg altábornagy az országgyűlés és a kormány szétosztatására az országba jött, a baloldallal szövetkezett Kossuth személyesen javasolta a képviselőháznak a Habs-

¹¹³ Révai J.: Marx és az 1848-as magyar forradalom, a Marxizmus, népiesség, magyarság c. kötetben. Budapest, 1955. 163. o.

burg császár küldöttét törvényen kívül helyező, páratlanul forradalmi határozatot. Ebben az időben Kossuth a baloldallal szövetségben, a népre támaszkodva cselekedett — eredménnyel.

Amikor a főváros feladását követő hetekben Görgey sorozatos engedetlenségéről érkeztek hírek, Kossuth ismételten készült arra, hogy fellépjen a tábornok ellen, de ehhez — ismereteink szerint — még az OHB-n belül sem kapta meg a szükséges támogatást. A debreceni politikai küzdelmek, az országgyűlés fokozódó jobbratulódása miatt Kossuth elbizonytalanodott, s meg sem kísérelte Görgeyvel szemben a nyílt, forradalmi fellépést. Ebben minden bizonnyal az is közrejátszott, hogy éppen ő csinált az 1848. szeptember vége előtt szinte ismeretlen kis nemzetőr őrnagyból honvédezzredest, néhány hét múlva pedig tábornokot, s a Görgey elleni mostani fellépés saját akkori eljárásának kritikáját is jelentette volna.

Kossuth tiszafüredi döntésének valamennyi indokát ma sem ismerjük. A történetkutatás Kossuthnal sokat foglalkozott, különösen a felszabadulás óta; de amilyen sokat tudunk a politikus tetteiről és ezek hatásáról, annyira keveset vizsgáltuk eddig e cselekedetek emberi, pszichológiai indítékait. Így a tiszafüredi döntés emberi hátterével kapcsolatban is számos kérdés tisztázatlan még. Többek között az is, hogy miért ejtette el saját, útközben említett tervét a fővezérség Damjanichra vagy Kmetyre ruházásáról?

Az indítékok elemzése a hadtörténelmi kutatásnak is feladata éppúgy, mint az értékelés. Kossuthnak a bonyolult helyzet ellenére sem lett volna szabad az előző hónapok keserves tapasztalatai alapján azt a Görgeyt választani, aki következetesen semmibe vette az OHB-t, aki a neki küldött utasításokra még csak nem is válaszolt, aki összeesküvéssel megbuktatta a törvényes, a kormány és az országgyűlés bizalmából a sereg élére került főparancsnokot. S hogy mennyire hibás volt ez a döntés, azt a gyakorlat, a következő hónapok menete, a tavaszi hadjárat félsikere, a május — júniusi tétlenkedés és végül Világos bizonyította!

Tiszafüredről Dembinski, ez a „becsületes, de az akkori körülményekhez magát alkalmazni nem tudó hadi tekintély” március 9-én Debrecenbe ment, s itt a következő napokban elkészítette főparancsnoki ténykedése részletes leírását Kossuth számára. E jelentés végén, talán éppen március 15-én, a forradalom első évfordulóján írta Kossuthnak:

„... Ön mindent elrendezett, egyszer sem kérve ki tanácsomat, és a Magyarország ügyére legveszélyesebb embert hatalom és erő tisztességébe emelte. Adja Isten, hogy ezért ne bűnhődjék súlyosan sem Ön, sem a haza.”¹¹⁴

¹¹⁴ Dembinskiről Mészáros L. II. 87. o.; Görgeyről Dembinski összefoglaló jelentésében. Olt Dembinski iratok 2. k. 30. sz.

ТИСАФЮРЕД — И ДОРОГА К НЕМУ

Взаимоотношения политического и военного руководства в феврале—марте 1849 года

Взаимоотношения военного и политического руководства наша историография до сего времени не особенно рассматривала. В настоящей работе делается попытка показать противоречивый характер отношений между политическим и военным руководством на одном из важных этапов освободительной войны 1848—49 гг. во время подготовки и неудачного начала весеннего контраступления; провал Главного командования Дембинского, вызванный политическими и военными причинами, и возымевший сложное воздействие по своему эффекту.

Генрик Дембинский 29 января 1849 года стал главнокомандующим сил гонведов, сосредоточенных у Тисы. Еще до своего назначения, по военным причинам у него возникли разногласия с Мором Перцелем, который вышел в отставку и передал ему командование корпусом. Вместе с назначением на пост главнокомандующего он получил в свое подчинение также и корпус, возглавляемый полковником Клапка Дьёрдем, но и с командиром этого корпуса он также не смог наладить хороших отношений, также по военным причинам.

Третий корпус, возглавляемый Артуром Гёргеи, формально был переведен в подчинение Дембинского лишь 14 февраля 1849 года, на в этом корпусе (с ведома и при поддержке Гёргеи) уже в январе среди офицеров началось движение против «чужеземного» главнокомандующего. В этом в первую очередь повинен был командир корпуса Гёргеи, который занял позицию не Государственного комитета обороны, стремившегося к концентрации сил и укреплению дисциплины, а стремясь к сохранению самостоятельности своего корпуса, принял все меры для дискредитирования Дембинского.

К сожалению, правительство также не предприняло должных мер и на должном уровне в целях признания главнокомандования Дембинского. При Дембинском не был назначен отдельный правительственный комиссар, действовавшие же ранее при отдельных корпусах уполномоченные правительства (так даже и Берталан Семере,) не проявили достаточной решимости в поддержке Дембинского. У Дембинского не было соответствующего штаба, в силу чего он либо не мог принять своевременные меры, либо изданные им распоряжения не были выполнены.

После таких предпосылок битва при Каполна, происшедшая 26 и 27 февраля, окончилась отступлением венгерской армии. Дембинский хотел дислоцировать свой корпус к западу от Тисафюреда, однако командиры корпусов не подчинились ему, поэтому армия была сосредоточена у Поросло. В отказе повиноваться приказам Дембинского главную роль играл Гёргеи, который не был согласен и на удержание Поросло, а самовольно перевел свой корпус на восточный берег Тисы.

В угрожающем положении Семере пригласил в лагерь Кошута, но Гёргеи еще до прибытия главы правительства созвал собрание с участием собственной клики и нескольких командиров дивизий. На этом собрании они открыто отказались повиноваться Дембинскому более того в конце концов — вечером 3 марта 1849 года они поместили законного главнокомандующего под арест.

Прибывший на другой день в Тисафюред Кошут считал, что необходимо признать сложившееся положение, и даже, не сделав попытки на сохранение на посту Дембинского и привлечение к ответственности Гёргеи, утвердил отстранение Дембинского и назначил временно исполняющим обязанности главнокомандующего Гёргеи, который взбунтовался по сути дела против политического руководства.

TISZAFÜRED — UND DER DAHIN FÜHRENDE WEG

*Das Verhältnis zwischen politischer und militärischer Führung
Februar—März 1849*

Resümee

Das Verhältnis zwischen politischer und militärischer Führung wurde von der ungarischen Kriegsgeschichtsschreibung bisher kaum untersucht. Diese Arbeit versucht den widerspruchsvollen Charakter des Verhältnisses zwischen politischer und militärischer Führung in einem wichtigen Abschnitt, den der Vorbereitung und erfolglosen Beginns des Gegenangriffs im Frühjahr 1849, den aus politischen und militärischen Gründen erfolgten und auch in seiner Auswirkung komplexen Misserfolg des Oberbefehls Dembinskis darzustellen.

Heinrich Dembinski wurde am 29. Januar 1849 Oberbefehlshaber der an der Theiss konzentrierten Honvédtruppen. Noch vor seiner Ernennung entstanden zwischen ihm und Mór Perczel, der abdankte und das Kommando seines Korps ihm übergab, aus militärischen Gründen Gegensätze. Gleichzeitig mit seiner Ernennung wurde ihm auch das von Oberst György Klapka befehligte Korps unterstellt; aber auch mit diesem Korpskommandanten kam — ebenfalls aus militärischen Gründen — kein gutes Verhältnis zustande.

Das dritte, von Artur Görgey befehligte Korps wurde formell mit dem 14. Februar Dembinski unterstellt, doch begann in diesem Korps mit Wissen und Unterstützung Görgeys schon im Januar unter den Offizieren eine Bewegung gegen den „fremden“ Oberbefehlshaber. Dies war in erster Linie dem Korpskommandanten Görgey zuzuschreiben, der sich nicht an die Seite der Zentralisierung und die Festigung der Disziplin anstrebenden Landesverteidigungsausschusses stellte, sondern die Selbständigkeit seines Korps erhalten wollte und alles unternahm, um Dembinski unmöglich zu machen.

Die Regierung hat leider nicht alles und auf entsprechender Ebene getan, um die Anerkennung Dembinskis als Oberbefehlshaber zu erreichen. Neben Dembinski wurde kein separater Regierungskommissar ernannt, die vorher bei den einzelnen Korps tätigen Regierungskommissare, so Bertalan Szemere, erwiesen sich in der Unterstützung Dembinskis nicht genügend entschlossen. Aber Dembinski hatte auch keinen entsprechenden Stab, so konnte er entweder nicht rechtzeitig Anordnungen treffen, oder seine Anordnungen wurden nicht befolgt.

Die am 26. und 27. Februar geschlagene Schlacht bei Kápolna endete nach solchen Antezedenzen mit einem Rückzug des ungarischen Heeres. Dembinski wollte seine Korps westlich von Tiszafüred aufstellen, seine Korpskommandanten gehorchten ihm aber nicht, so konzentrierte sich das Heer bei Poroszló. Bei der Nichtbefolgung der Befehle stand Görgey an der Spitze, der nicht einmal geneigt war, Poroszló zu halten und sein Korps eigenmächtig auf das Ostufer der Theiß führte.

In dieser bedrohlichen Lage rief Szemere Kossuth ins Lager, aber Görgey hielt noch vor dem Eintreffen des Präsidenten mit Einbeziehung seiner Clique und einiger Divisionäre eine Versammlung ab; hier erklärte er offen, Dembinski nicht zu gehorchen, ja er ließ schließlich den gesetzmäßigen Oberbefehlshaber am 3. März 1849 unter Bewachung stellen.

Tags darauf kam Kossuth ins Lager und meinte, die sich herausgebildete Lage anerkennen zu müssen; ohne auch nur den Versuch zu machen, Dembinski zu halten, bzw. Görgey zur Verantwortung zu ziehen, hat er die Entfernung Dembinskis gutgeheißen und zum provisorischen Oberkommandanten jenen Görgey ernannt, der sich eigentlich gegen die politische Führung aufgelehnt hatte.